

Technická univerzita v Liberci,

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: primárního vzdělávání

Studijní program: 1. stupeň

Studijní obor: Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Podoba rodiny žáka mladšího školního věku na počátku 21. století

The image of a young school – age student's family at the beginning of 21 st century

Autor:

Kateřina HOFFMANNOVÁ

Podpis:

Adresa:

Husitská 193/12

417 41 Krupka 3

Vedoucí práce:

Mgr. Rozkovcová Andrea, Ph.D.

Počet

slov	stran	tabulek	grafů	pramenů	příloh
18 143	102	26	27	20 + 13	12

PROHLÁŠENÍ

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Autor: Kateřina HOFFMANNOVÁ

Datum:

Podpis:

ANOTACE

Podoba rodiny žáka mladšího školního věku na počátku 21. století

Diplomová práce se zabývala vývojem rodiny a to od starověkého Řecka a Říma až po současnost. V době, která je nám časově nejbližší se autorka věnovala rodině jako subjektu, který má nepostradatelný vliv na dítě. Zabývala se principy a výchovnými postoji v rodině a zmiňovala se o problémech rodin v ČR, které mají za následek odloučení manželů či rozvod. V praktické části se věnovala žákům 1. stupně ZŠ. Jejím hlavním cílem bylo zjištění, zda-li si žáci mladšího školního věku uvědomují pojem rodina, otec, matka, sourozenci, ostatní členové rodiny. Dále se zajímala o pohled na dnešní rodinu ze strany učitelů na 1. stupni ZŠ ve zkoumaných třídách a také psychologů z manželských poraden či soukromých praxí.

Klíčová slova: rodina, matka, otec, výchova, rozvod.

SYNOPSIS

The image of a young school – age student's family at the beginning of 21 st century

The diploma thesis is focused on the development of a family from ancient Greece and Rome till now. In the present time the author dwells on the family as a subject, which has an indispensable influence on a child. She was interested in principles and educational attitudes in families and she noted problems of families in the Czech Republic, which lead to separation of parents or divorce. In the practical part she devoted to pupils of primary schools. Her main task was to find out, if the pupils of a primary school realize the idea of a family, father, mother, brothers or sisters, other members of a family. Further she was interested in today's family from the point of view of primary school teachers in surveyed classes, and also of psychologists from marriage counselling service or private general practices.

Key words: family, mother, father, upbringing, divorce.

ANNOTATION

Die Gestalt der Familie eines Schülers des jüngeren Schulalters am Anfang des 21. Jahrhunderts

Die Diplomarbeit hat sich mit einer Familieentwicklung befasst und zwar von altertümlichen Griechenland und Rom bis heute. Die Autorin hat eine gegenwärtige Familie als ein Subjekt beschrieben, das unentbehrlichen Einfluss an ein Kind hat. Sie hat sich mit den Prinzipien und Erziehungsverhalten in einer Familie befasst und die Familienprobleme in der Tschechischen Republik erwähnt., die zur Folge die Eheleutetrennung oder die Scheidung haben. In dem praktischen Teil hat sie sich Schülern der ersten Stufe der Grundschule gewidmet. Ihr Hauptziel war festzustellen, ob sich die Schüler des jüngeren Schulalters die Begriffe, wie z. B. die Familie, der Vater, die Mutter, die Geschwister und andere Familienmitglieder bewusst werden. Sie hat sich weiter für einen Ansicht auf die Familie interessiert. Sie hat eine Ansicht der Lehrer auf der ersten Stufe der Grundschule in den untersuchten Klassen, der Psychologen aus den Eheberatungsstellen oder aus den privatärztlichen Praxen berücksichtigt.

Schlüsselwörter: die Familie, die Mutter, der Vater, die Erziehung, die Scheidung

PODĚKOVÁNÍ

Velmi děkuji paní Mgr. Andree Rozkocové, Ph.D za její přínosné rady a připomínky při psaní diplomové práce. Velký dík patří především mému příteli a rodičům, kteří mne po celou dobu studia podporovali. Nemohu však zapomenout na své přátele a spolužáky, bez kterých by studium na vysoké škole bylo sice velkým získáváním vědomostí, ale díky nim jsem získala i mnoho zkušeností.

OBSAH

A TEORETICKÁ ČÁST	10
1 ÚVOD.....	11
2 DEFINICE RODINY	12
2.1 DISKUZE	13
3 VÝVOJ RODINY PO SOUČASNOST	14
3.1 STAROVĚKÉ ŘECKO A ŘÍM	14
3.1.1 ROZVODY.....	15
3.2 NÁSTUP KŘESŤANSTVÍ.....	15
3.3 STŘEDOVĚK (6. – 16. STOLETÍ)	16
3.3.1 NUKLEÁRNÍ RODINA.....	16
3.3.2 DĚTSTVÍ	16
3.4 NOVOVĚK (16. – POČ. 20. STOLETÍ)	17
3.4.1 ROZVOD A NESEZDANÉ SOUŽITÍ PARTNERŮ	17
3.4.2 PRESUMPCE „ÚTLÉHO VĚKU“	19
3.5 DISKUZE	20
4 20. STOLETÍ A POČÁTEK 21. STOLETÍ.....	22
4.1 POČÁTKY 20. STOLETÍ.....	22
4.1.1 KULT MATEŘSTVÍ.....	22
4.2 OBDOBÍ PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE	23
4.3 ROLE OTCE V RODINĚ	26
4.3.1 MICHAEL LAMB	27
4.4 ROLE MATKY V RODINĚ.....	27
4.4.1 JOHN BOWLBY	28
4.5 NESEZDANÁ SOUŽITÍ	28
4.6 MANŽELSTVÍ.....	29
4.6.1 DŮVODY K UZAVŘENÍ MANŽELSTVÍ	29
4.6.2 VÝVOJ MANŽELSTVÍ.....	30
4.7 RODIČOVSTVÍ.....	31
4.8 DISKUZE.....	32
5 RODINA.....	33
5.1 VÝZNAM RODINY PRO DÍTĚ.....	33
5.2 PRINCIPY RODINY	33
• <i>Vzájemné uspokojování duševních potřeb dětí a jejich vychovatelů.....</i>	<i>33</i>
• <i>Trvalost a hloubka citových vztahů.....</i>	<i>34</i>
• <i>Společná budoucnost</i>	<i>34</i>
• <i>Společenství prostoru, času a prožitku</i>	<i>34</i>

•	Výchovná interakce.....	35
•	Soužití a sdílení.....	35
5.3	RODINA S DĚTMI	35
5.4	DISKUZE	36
6	PROSTŘEDÍ V RODINĚ	38
6.1	VÝCHOVNÉ POSTOJE	38
•	Výchova zavrhuující.....	39
•	Výchova zanedbávající	39
•	Výchova rozmazluující.....	39
•	Výchova úzkostná, protektivní	40
•	Výchova perfekcionistická	40
•	Výchova protekční	41
6.2	POSTAVENÍ DÍTĚTE V RODINĚ.....	41
6.2.1	JEDINÁČCI.....	41
6.2.2	DVĚ NEBO TŘI DĚTI.....	42
6.2.3	VÍCE SOUROZENCŮ.....	42
6.3	PORUCHY RODINY	43
6.3.1	FUNKČNOST RODINY	43
•	Funkční rodina.....	44
•	Problémová rodina	44
•	Dysfunkční rodina.....	44
•	Afunkční rodina	44
6.4	DISKUZE	45
7	ROZVOD.....	46
7.1	DŮVODY ROZPADU MANŽELSTVÍ	47
7.1.1	PROCES ROZPADU MANŽELSTVÍ.....	47
7.2	KRITÉRIA PRO POSUZOVÁNÍ VÝCHOVNÝCH PŘEDPOKLADŮ RODIČŮ	49
7.2.1	OSOBNOST RODIČE	50
7.2.2	VZTAH RODIČE K DÍTĚTI	50
7.2.3	CHARAKTER, MORÁLKA, STRUKTURA MRAVNÍCH NOREM RODIČŮ.....	51
7.2.4	RESPEKT K PRÁVU DÍTĚTE STÝKAT SE S DRUHÝM RODIČEM	51
7.2.5	VZTAH DÍTĚTE K RODIČI	52
7.2.6	VZOR PRO VYTVOŘENÍ SOCIÁLNÍ A ZEJMÉNA SEXUÁLNÍ ROLE, IDENTITY.....	52
7.2.7	ÚROVEŇ VZDĚLÁNÍ A INTELIGENCE RODIČE	52
7.2.8	ŠÍŘE RODINNÉHO ZÁZEMÍ.....	52
7.2.9	KONTINUITA PROSTŘEDÍ PRO DÍTĚ	53

7.2.10 SOCIOEKONOMICKÝ STATUS.....	53
7.3 SYNDROM ZAVRŽENÉHO RODIČE	54
7.4 DISKUZE	54
B PRAKTICKÁ ČÁST.....	56
I. CÍL VÝZKUMU	57
II. HYPOTÉZY.....	58
A) ŽÁCI 4. A 5. ROČNÍKŮ	58
B) UČITELÉ.....	58
C) PORADNY	58
III. METODY VÝZKUMU	59
IV. POPIS DOTAZNÍKŮ	60
V. CHARAKTERISTIKA RESPONDENTŮ A PROSTŘEDÍ VÝZKUMU ..	61
ZŠ BUZULUCKÁ, TEPLICE.....	61
ZŠ LIBEREC, ULICE 5. KVĚTNA	61
V.I SLOŽENÍ RESPONDENTŮ	62
VI. PŘEHLED ÚDAJŮ ZÍSKANÝCH Z DOTAZNÍKŮ.....	63
VI.I VÝSLEDKY DOTAZNÍKŮ PRO ŽÁKY	63
VI.II VÝSLEDKY DOTAZNÍKŮ PRO UČITELE.....	74
VI.III VÝSLEDKY Z PORADEN.....	83
VII. VYHODNOCENÍ HYPOTÉZ.....	89
A) ŽÁCI 4. A 5. ROČNÍKŮ	89
B) UČITELÉ.....	90
C) PORADNY	91
VIII. ZÁVĚR	92
C SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	94
D SEZNAM PŘÍLOH.....	I
E UKÁZKY VYPLNĚNÝCH DOTAZNÍKŮ	VIII

A TEORETICKÁ ČÁST

1 ÚVOD

V dnešní době můžeme pozorovat, že rodina zcela změnila svou podobu oproti podobě rodiny v dobách dřívějších. Mnoho dětí pochází z prostředí, kde rodiče neuzavřeli manželský svazek, na výchově se nepodílí otec s matkou dohromady, děti jsou vychovávány prarodiči a v neposlední řadě jsou rodiče rozvedeni. Snad právě rozvodovost je jedním z mnoha problémů současné rodiny. Podle českého statistického úřadu ^[17] (dále jen ČSÚ) počty rozvodů rostou a to v jakémkoliv období manželství. Je mnoho informací o tom, jak se vyrovnat s touto velkou změnou, která je zásadní jak pro dospělé, tak pro jejich potomka. Publikací je na knižním trhu nepřehledné množství a záleží na samotném jedinci, zda si nechá poradit touto cestou nebo zvolí pomoc odborníka v institucích. Knihkupectví a poraden je v každém městě mnoho, ale přesto se setkáváme s dětmi, které jsou touto zásadní změnou velmi poznamenány a samotní rodiče tento stav přehlížejí. Děti pak ztrácí důvěru v dospělé a snad i v sebe sama. Pro dítě jsou důležití oba rodiče a to je dokázáno několika výzkumy, které byly provedeny jak v dnešní době tak v období dávno minulém. Potomci však dnes nemusí mít představu o rodině takovou, jakou má jejich matka, otec či spolužák. Je pro něj přirozené, že žije pouze s matkou? Má pocit, že mu nechybí otec ani nikdo jiný z rodiny? Jak si vlastně dnešní děti představují rodinu?

Každý dospělý jedinec by se měl zamyslet před vstoupením do svazku manželského či založením rodiny, jestli bude schopen vyrovnat se s nenadálou situací, která může kdykoliv přijít. Měli by brát ohledy především na dítě, protože právě ono se stává plodem lásky, na který by se mělo myslet za každých okolností. Proč trestat děti za něco, co nemohou ovlivnit? Proč jim dělat život těžší, když se mají věnovat dětským radovánkám? Právě tato otázky zůstávají pro některé rodiče tabu a nehodlají se jimi zabývat. A to je důvod, díky kterému mohou děti utrpět velkou ránu z řad nejbližších. V úvodních kapitolách 3 a 4 se zabýváme historií rodiny. Je velmi důležité vědět o problémech, které se vyskytovaly v rodinách před 21. stoletím a snažit se z těchto problémů poučit.

2 DEFINICE RODINY

Jednoznačná definice pojmu rodina je velmi problematická. Liší se podle přístupu různých vědních disciplín jako je sociologie, psychologie, právo nebo demografie. Také různé oblasti téže vědy přistupují k pojmu rodina rozdílně. Literatura uvádí rozdílné definice na základě různých aspektů (rolí, komunikace, procesu socializace a individualizace apod.).^[1]

Podle psychologického slovníku je rodina „*společenská skupina spojená manželstvím nebo pokrevními vztahy, odpovědností a vzájemnou pomocí.*“^[2]

Josef Výrost uvádí v knize „Aplikovaná sociální psychologie“ definici J. Langmaiera a M. Kňourkové takto: „*Rodina je institucionalizovaná biosociální skupina, vytvořená přinejmenším ze dvou členů odlišného pohlaví, mezi nimiž neexistuje pokrevní pouto, a z jejich dětí.*“^[3]

Dále J. Výrost zmiňuje definici J. Odehnala „*Rodina je jakýmsi nejuniverzálnějším socializačním činitelem, který poskytuje jedinci identifikační vzory, seznamuje ho s předpokládaným chováním pro mužskou a ženskou roli. Učí jedince reagovat žádoucím způsobem v procesu interakce a umožňuje mu praktické ověření získávaných dovedností v rámci rodiny. Uplatňuje se jako regulátor chování jedince a poskytuje mu společensky žádoucí normy. Pod vlivem rodinného působení se vytváří postoj k personálnímu okolí, sobě samému i společnosti obecní.*“^[3]

Lenka Lovasová uvádí jednu z nejjednodušších definic, která popisuje rodinu jako „*malou skupinu osob, které jsou navzájem spojeny manželskými, příbuzenskými nebo jinými obdobnými vztahy a zvláště společným způsobem života.*“ Právní řád České republiky neobsahuje legální definici rodiny jako tomu bylo v roce 1811 ve „Všeobecném zákoníku občanském“ v ustanovení § 40, kde je rodina vymezena jako vztah mezi prarodiči a všemi jejich potomky.^[4]

V rodinném právu můžeme najít definici manželství takto: *Manželství je trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem. Hlavním účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí.*^[6]

2.1 DISKUZE

Ačkoliv by měla být definice jasná a výstižná, domníváme se, že u tak složitého pojmu, kterým rodina zajisté je, by tento předpoklad svědčil spíše v její neprospěch. Proto se přikláníme k definici od J. Odehnala. Oproti definici v rodinném právu poukazuje na důležitost rodiny i v jiných stránkách – neklade tedy důraz jen na soužití a založení rodiny, ale poukazuje na další důležité prvky.

Podoba rodiny a samozřejmě i podoby manželství se po staletí vyvíjela a k jejímu dalšímu vývoji i nadále dochází. Z tohoto důvodu jsme zařadili několik informací o podobě rodiny od starověkého Řecka a Říma až po 20. století. Zajisté si povšimneme změn, ke kterým došlo jak v postavení dětí, tak například i žen.

3 VÝVOJ RODINY PO SOUČASNOST

3.1 STAROVĚKÉ ŘECKO A ŘÍM

Nejstarší kořeny evropské rodiny leží v klasických středomořských civilizacích Řecka a Říma a také v germánských a keltských kmenových společnostech, které ovládaly většinu severu a západu světadílu, zatímco řecká a římská civilizace vzkvétala na jihu. V 8. a 7. století př. n. l. byla řecká společnost organizována podle rodů.

V klasické době kladlo Řecko a Řím důraz na unilineární* příbuzenské skupiny (klany a rodové linie), ty však v Evropě převážně vymizely s příchodem germánských nájezdníků, kteří s sebou přinesli bilaterální* systém příbuzenství, a pod tlakem křesťanské církve, která oslabilo všechny širší příbuzenské skupiny, neboť účinně omezila jejich velikost a zavedla alternativní systém rituálních vztahů, kmotrovství.^[5]

Dle J. Goodyho je veden mezi historiky velký spor o tom, zda se manželství uzavírala pouze mezi pokrevními příbuznými a nebo bylo možné přivést do rodiny „nového člena“. Mnoho historiků logicky dokládá, že se právě kvůli majetku uzavíralo manželství mezi otcovou dcerou a jeho bratrem. S nástupem křesťanství se však tento svazek považoval za zakázaný.^[5]

V dnešní době je tento krok (manželství mezi rodinnými příbuznými) považován za protizákonný a to kvůli následkům, které mohou nastat. Dítě počato jedinci příbuzensky propojenými může mít jisté vady (např. mentální postižení).

Římská praxe „umožňovala větší pružnost ve vytváření příbuzenských vztahů než pozdější evropské společnosti. Muž mohl přerušit svazek se synem skrze emancipaci* a vytvořit jiný prostřednictvím adopce; mohl nahradit jeden soubor nepokrevních příbuzných jiným či ho doplnit o další pomocí rozvodu či nového sňatku. Užší rozsah zákazu incestu umožňoval širší volbu partnera než pozdější

*unilineární – vybírání partnera z klanu, rodu, ve kterém jedinec žije

* bilaterální – partner(ka) je z jiného klanu, rodu než muž(žena)

* emancipace – zrovnoprávnění, osvobození z podřízeného postavení

kanonické právo*⁵; bratřenci a sestřenice prvního stupně byli potenciálními manželskými partnery, stejně jako manželé a manželky starších sourozenců.“^[5]

V antickém Římě měli otcové téměř absolutní moc nad svými dětmi, mohli je prodat do otroctví nebo dokonce zabít. Práva matek prakticky neexistovala. Pokud došlo k rozvodu, přešla péče o dítě automaticky na otce.^[1]

Nikdo se však nezajímal o to, zda dítě matku potřebuje. V kapitolách 4.1.1, 4.3 a 4.4 se však můžeme ujistit, že role matky i otce je nepostradatelná.

3.1.1 ROZVODY

Podle Augustových zákonů musely ženy platit pokutu, pokud se znovu po smrti manžela neprovdaly. A důvod? Jednalo se o úsilí udržet rodinu. Rozpor je však v tom, že se tento zákon nevztahoval na stav porozvodový, ale pouze na vdovský.

3.2 NÁSTUP KŘESŤANSTVÍ

Po nástupu křesťanství se evropská rodina v mnoha významných ohledech radikálně změnila. Někteří historikové prohlašují, že tyto změny souvisejí se zvýšeným důrazem na párovou rodinu, která se podle některých romanistů vyvinula za římského císařství a podle historiků v karolinské době. Další soudí, že se paralelně s křesťanstvím rozvíjel „individualismus“, zatímco jiní to přisuzují germánskému vlivu.

Církev zavedla hlavně nová pravidla pro uzavření manželství, která přetvářela ta stávající. Důležitou změnou byl zákaz sňatků blízkých příbuzných, nejen pokrevních, ale i sešvagřených a později rovněž duchovních příbuzných. Duchovní příbuzenství vznikalo prostřednictvím systému kmotrovství, který církev sama zavedla či rozvinula, aby mohla vytvořit vlastní náboženský ekvivalent rodinných vazeb.^[5]

* kanonické právo – soubor pravidel platných v křesťanské církvi

Důležitým se v této době stává pojem kmotrovství. Kmotr či kmotra sloužili k tomu, aby svěřence drželi na správné cestě v jeho životě.

3.3 STŘEDOVĚK (6. – 16. století)

Základ domácnosti tvořila obvykle nukleární rodina; jen výjimečně se vyskytovaly třígenerační domácnosti. Ve většině Evropy nejstarší generace vždy předávala hospodářskou usedlost potomkům a stahovala se do sousedních domů. Tam rodiče očekávali jistou hmotnou podporu od příbuzných, ačkoliv měli svůj vlastní krb a vzdali se práce a správy hospodářství. Někdy byl tento odchod z hospodářství pojištěn smlouvou mezi generacemi, která uváděla množství potravy a šatstva, na který měli bývalí hospodáři nárok. ^[5] Potomci tak byli povinni postarat se o své rodiče.

3.3.1 NUKLEÁRNÍ RODINA

V jádru sítě příbuzenských vztahů byl vždy manželský pár, který tvořil základ nukleární rodiny či domácnosti. Ve venkovských oblastech však nebyla nukleární rodina nikdy izolovaná či nezávislá. Je tedy těžké rozhodnout, co bylo v jakémkoliv obecnějším smyslu „základní jednotkou“. V anglických rodinách nebylo výjimkou, že její členové byli přijímáni do domů jako služebnictvo. Jakmile však dochází k velkému přesunu obyvatelstva do měst, do nových zemědělských oblastí či ke zvýšené mobilitě řemeslníků a jiných specialistů, je velmi znatelný rozptyl příbuzenských vztahů. ^[5]

3.3.2 DĚTSTVÍ

Jack Goody ^[5] ve svém díle uvádí: „Ariès například soudí, že pojem dětství se začal objevovat v Evropě v 16. století, v době, kdy údajně začal být život dítěte více ceněn. Tvrdí, že když začala klesat dětská úmrtnost, mohli si

rodiče dovolit zahrnovat své děti láskou bez všudypřítomného nebezpečí, že o ně přijdou.“

Ve skutečnosti však byla dětská úmrtnost i nadále vysoká a to až do 19. století.

V polovině 16. století ve Francii a přibližně o sedmdesát let později v Anglii byly zavedeny přísné zákony proti infanticidě* (která se považovala převážně za ženský zločin, ačkoliv na vraždění nevinětek se mohli podílet i muži). Infanticida* měla významný podíl na celkovém počtu případů vraždy a byla spojována zejména s neprovdanými matkami. V pokusu o nápravu této situace byl ve Francii roku 1556 vydán zákon, který stanovil matce povinnost oznámit a registrovat své těhotenství a odhalit jméno otce, mj. i proto, aby se zjistilo, kdo má povinnost dítě živit.^[5] Lze se tedy domnívat, že Ariès neměl své tvrzení reálně podloženo.

3.4 NOVOVĚK (16. – poč. 20. století)

Na počátku novověku byly ve vztahu k dítěti ve znamení hlubšího chápání zvláštností dítěte a jeho potřeb.^[1] V první polovině 18. století – v době protoindustrializace* – docházelo k velkému nárůstu počtu dětí ve venkovských rodinách. Děti získávaly větší ekonomickou hodnotu a tak se jen stěží našel prostor pro objevení dětství.^[5]

Druhá polovina 18. století přinesla řadu pokrokových myšlenek ve prospěch dítěte a dětství. Tehdejší společnost považovala dítě za naději společnosti a na jeho výchově i vzdělání v záleželo čím dál tím více.^[1]

3.4.1 ROZVOD A NESEZDANÉ SOUŽITÍ PARTNERŮ

Volnost při výběru manželského partnera implikuje možnost ukončení svazku. Přejedání jurisdikce* nad rozvody v Anglii v roce 1857 z církevních na

* infanticida – zabíjení dětí z obavy, že je nebude možné uživit

* protoindustrializace – prvotní rozvoj průmyslu

* jurisdikce – výkon soudní pravomoci

laické soudy zasáhl pouze středostavovské páry. Mezi dělníky docházelo k rozlukám a opuštění rodiny již dlouho, ale křesťanská církev do té doby až na pár výjimek rozvody a opakované sňatky nepřipouštěla. Rozvod se postupně stával dostupným pro stále více párů, načež se rozšířil v celé populaci, takže začaly být možné i opakované sňatky a nesezdaná soužití partnerů. Lidé z dělnické vrstvy projevovali již dříve jistou neochotu vstupovat do formálních svazků (souviselo to především s velkými výdaji za svatbu a vyhnutí se jakémukoliv trvalému závazku). Nesezdané soužití se tedy stalo velmi běžným v dělnických třídách z počátku 19. století.^[5] Právě tady se poprvé dočítáme o nesezdaném soužití, které je pro dnešní dobu (počátek 21. století) velmi typické.

Na začátku devatenáctého století měl otec stále ještě větší zodpovědnost za dítě než matka a téměř ve všech případech rozvodu bylo dítě svěřováno otcí. V průběhu tohoto století však již přichází první pomalé změny. V důsledku ekonomického rozvoje došlo k oddělení pracovního a domácího prostředí. Muži jako živitelé rodin opouštěli domovy a trávili mnohem více času v práci.

Dalším faktorem, který ovlivnil změnu postavení otců byla rodící se feminizace*, zatím především v domácí sféře. Zodpovědnost za děti přecházela na matky. I soudy začaly omezovat absolutní právo otců. Jestliže matka kojila, svěřilo se dítě právě do její péče. Začalo se usuzovat, že matky dokáží lépe uspokojit potřeby malých dětí. U mužů tak stoupala tendence hledat smysl svého mužství mimo domov.^[1]

Dle Petry Černé^[1] zahrnovalo otcovství čtyři hlavní role:

- a) otec byl nenahraditelným ochráncem a pečovatelem,
- b) vychovával a předával svým dětem morální zásady,
- c) byl hlavou rodiny,
- d) byl živitelem rodiny.

* feminizace – hnutí za rovnoprávnost a zvýšení vlivu žen

Během posledních dvou století ztratily všechny tyto role na důležitosti a otcové či samotné otcovství tak ztrácelo na vážnosti. Je však otázkou, jakých rodin se toto tvrzení týká. Jistěže můžeme vidět v dnešní době rodiny, kde se právě matka uplatňuje jako živitel rodiny. Nemusí to být dáno feminizací* (viz. poznámky pod čarou, strana 18 DP), ale např. finančními důvody. Otec společně s matkou by však měli vystupovat jako partneři, kteří se ve svých rolích doplňují.

3.4.2 PRESUMPCE „ÚTLÉHO VĚKU“

R. A. Warshak se ve své knize^[81] vyjadřuje k „*presumpci útlého věku*“ (děti mají specifické potřeby, které v určitém věku může uspokojit jen matka – roku 1839 byla tato presumpce formalizována Talfourdovým zákonem tak, že zákon zmocnil soudy, aby svěřovaly děti mladší sedmi let do péče matky): Poprvé a také zatím naposledy v historii zákon specifikoval, že rozhodnutí o svěření dítěte má pravidelně brát v úvahu také jiný faktor než jen pohlaví rodiče. Nové směrnice uvedly také myšlenku, že optimální porozvodové uspořádání nemusí být trvalé, ale že se může časem měnit, a to podle toho, jak se mění potřeby dítěte. Tato myšlenka však s devatenáctým stoletím odešla a právní systém ji musí znovu objevovat. To co mohlo být začátkem trendu více individualizovaného rozhodování při svěřování dětí, se však nakonec stalo jen novým stereotypem, který nahradil dřívější: celková preference matek nyní nahradila celkovou preferenci otců. Jak už jsme se však zmiňovali, ani jeden z extrémů není tím nejideálnějším.

Hranice „útlého věku“ se však stále zvyšovala a tak byla na počátku 20. století preference matek dostatečně upevněna. Začátkem roku 1900 došlo poprvé k tomu, že soudy požadovaly na otci finanční podporu dětí, i když nebyly v jeho péči.

Od konce 19. století stát zasahuje do rodiny a omezuje tak práva otce. Snaží se o ochranu dětí, pomáhá snížit závislost rodiny na příbuzných a sousedech, ženy na muži a dítěte na rodičích. Stát zajišťuje osobní svobodu člověka – slouží k tomu několik skupin zákonů a nových možností:

a) zákony o antikoncepci, interrupci, rozvodu, o rodičovských právech

b) systém sociálního zabezpečení, důchody, podpora spoření, příspěvky svobodným matkám

c) včasné zařazení dětí do školek a škol umožňuje emancipaci matek.

Dle Singlyho^[7] systém sociálního zabezpečení oslabuje legitimitu manželství tím, že stejně jako manželé – rodiče zabezpečuje svobodného rodiče či nesezdané soužití, které ale občanské právo nepreferuje. Ideálem postmoderní rodiny je zvyšování autonomie jejích členů spolu s dobrými vzájemnými citovými vztahy. Díky tomuto zaměření rodiny se manželství destabilizuje, protože často dojde ke střetu individuálních zájmů manželů. Zároveň ale platí, že díky zvýšení individuálních možností rodina jako sociální struktura funguje hlavně díky naší snaze utvářet ji jako vztahovou strukturu, jinak by začala ztrácet na významu a ztrácela by dnes smysl své existence. Autor zpochybňuje tvrzení pediatrů a psychoanalytiků, že jsou všechny děti z rozvedených rodin, nebo jejich většina, handicapovány rozvodem rodičů. Dokládá to dvěma postřehy:

- 1) větší výskyt dětí z rozvedených rodin v lékařských a psychologických poradnách nedokazuje, že jsou tam díky rozvodu svých rodičů, jako že to spíše ukazuje na fakt odlišného způsobu řešení problémů (mimo rodinu)
- 2) je otázkou, pokud v rozvedených rodinách je více problémových dětí, jestli to není tím, že v dané rodině existovalo více problémů než v rodinách, kde rozvod není nutný.

3.5 DISKUZE

Na samotném začátku této kapitoly se zmiňujeme, že již v období před naším letopočtem byl znám pojem „rozvod“. Můžeme se tedy domnívat, že odchod z manželského svazku je s lidským soužitím spojen již od pradávna.

Důvodem rozvodu však mohlo být např. rozšíření kmene či nabytí většího majetku. Jelikož práva matek a žen prakticky neexistovala, můžeme předpokládat, že rozhodnutí o novém sňatku mohl učinit pouze muž. Jestliže

matce zaniklo právo na výchovu dětí, staral se o potomky pouze otec či jeho nová žena.

Jak je nám ale známo, péče matky je, nejen pro výchovu, velmi potřebná, a proto se domníváme, že pro děti z tohoto období mohla být její ztráta velmi bolestivá – stejně jako v dnešní době.

Po nástupu křesťanství se rodina velmi proměnila. To jak vypadalo soužití v této době je vzdáleným obrazem rodiny dnešní. Křesťanství tedy můžeme vděčit za vymezení hranic o její podobě. Již ve středověku se setkáváme s nukleární rodinou, jejíž podoba je udržována dodnes. Můžeme se domnívat, že jestliže tato podoba a složení rodiny funguje již po několik staletí, je to ta správná volba manželského soužití.

Ariès uvádí, že úmrtnost dětí klesala. Ovšem dobové záznamy poukazují na to, že právě v období 16. – 19. století je dětská úmrtnost velmi vysoká kvůli morovým epidemiím.

Je však možné, že právě velká úmrtnost dětí vedla k tomu, že dětský život byl více ceněn, jak tvrdí Ariès?

Můžeme říci, že ano. Touha po dítěti může být velmi silná, což nám v dnešní době mohou dokazovat páry, které mají jedno či více dětí. Nic nám nebrání domnívat se, že tomu ve středověku bylo jinak.

Z uvedených zdrojů [1] a [5] se dozvídáme, že vztah k dítěti se prohluboval. Přesto se o 150 let později děti využívaly převážně jako pracovní síla. To vedlo ke ztrátě dětství, které je pro dítě nepostradatelné.

Rok 1839 je bezpochyby jedním z velmi důležitých mezníků týkajících se porozvodové péče o dítě. Lze jen souhlasit s Talfourdovým zákonem a smutně přiznat, že se zcela otočil proti původní myšlence. Právě zde se mohla stát chyba, která dala matkám moc, jež je doprovází i v dnešní době.

Je přece více než logické, že o výchově nelze rozhodnout podle pohlaví rodiče, ale především podle toho, jaký vztah rodič k dítěti má .

4 20. STOLETÍ A POČÁTEK 21. STOLETÍ

„Zdá se mi, že dvacáté století zplodilo generaci odborníků, kteří se cítí být oprávněni ignorovat rodičovské postoje a metody platné dva tisíce let a nahradit je svými vlastními okamžitými a pochybnými názory. Každý odborník píšící ze své vlastní omezené zkušenosti a vyjadřující svojí vlastní individuální zaujatost, nám předkládá své dohady a předpoklady, jako by to byla jediná pravda.“ ^[9]

Dle tohoto výroku J. Dobsona se lze domnívat, že ve 20. století byla rodina velmi střeženou sociální oblastí. Bylo tedy nasnadě vyřčení několika důležitých myšlenek, které se týkaly jak samotných dětí, tak i jejich rodičů.

4.1 POČÁTKY 20. STOLETÍ

Na počátku dvacátého století se děti začaly čím dál více svěřovat do péče matek. Tento postoj společnosti byl ještě upevněn stále populárnější psychoanalytickou teorií, která kladla velký důraz na přínos matky k psychické pohodě dítěte. Usuzovalo se, že vztah mezi matkou a dítětem je výjimečný, daleko intimnější a důležitější než vztah dítěte s otcem, a že pouze matka dokáže správně reagovat na potřeby dítěte. ^[1]

Dodnes však tato myšlenka nemůže být na 100% potvrzena. Domníváme se, že chybí-li matka, tak je o to více důležitější role otce, který je postaven do těžké pozice, kdy musí rovnoměrně zastupovat obě strany. Zvládne-li tento úkol, nemusí dítě „trpět“ ztrátou či nepřítomností matky.

4.1.1 KULT MATEŘSTVÍ

Na počátku 20. století se usuzovalo, že vztah mezi matkou a dítětem je výjimečný, daleko intimnější a důležitější než vztah dítěte s otcem, a že pouze matka dokáže správně reagovat na potřeby dítěte. Kult mateřství s sebou mimo jiné přinesl podceňování významu otce pro vývoj dítěte. K posílení kultu

mateřství přispěl Sigmund Freud, který označil mateřskou roli za „jedinečnou, ustavenou nezměnitelně na celou dobu života jako první a nejmocnější objekt lásky a prototyp všech pozdějších vztahů lásky“. [20]

V soudních rozhodnutích se začala objevovat úcta k mateřství [8]:

„Mateřská láska je převládajícím rysem i u nejslabších žen a všeobecně převyšuje otcovské city vůči dětem. Dítě potřebuje mateřsko péči více než otcovskou. Z těchto důvodů se soudům přičí zbavit matku péče o její děti.“ – úvaha z roku 1916. O dva roky později napsal soudce:

„Soud nebude roztrhávat nejposvátnější svazky přírody, které spojují matku s jejími dětmi, s výjimkou extrémních případů.“

Presumpce „útlého věku“ dosáhla svého nejlyričtějšího extrému v tomto názoru z roku 1938:

„Existují jen nepatrné hranice mezi mateřskou láskou a atmosférou nebes.“

4.2 OBDOBÍ PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE

Po druhé světové válce bylo mnoho evropských dětí odděleno od svých rodičů ať už nechtěně nebo záměrně při pokusech uchránit je před hrůzami války. Tyto děti byly ubytovány v dětských domovech vybavených tak, aby poskytly přiměřenou tělesnou péči velkému počtu dětí. Dětské domovy však přinesly nečekaně smutné výsledky, i když byly zřízeny a vedeny s těmi nejlepšími úmysly. Tělesné i zdravotní potřeby byly ve většině těchto institucí dobře uspokojovány. U dětí se však začaly projevovat vážné psychické problémy. Děti nebyly schopny pociťovat, že jim na někom záleží, ani nebyly sto o někoho pečovat, a projevovaly agresivní, antisociální chování. [8] Tato oblast je i v dnešní době velmi nepříznivá. V dětských domovech dochází k velkému citovému strádání ze strany dětí.

Francois de Sigly ve své knize [7] uvádí, že po roce 1950 došlo k nuklearizaci rodin – uzavření se do domácnosti. Pomohlo k tomu stěhování se za

prací a lepšími životními podmínkami. Manželka je více doma vzhledem ke snížení počtu návštěv s matkou a se sestrami, manžel zase musí více šetřit, a tak jde z práce rovnou domů. Dítě slouží jako zdůvodnění takového odříkání. Mezi sousedy nevznikají přátelství, jako spíše soutěžení. Tak to vypadá v nižších vrstvách dodnes. Uzavření rodin do sebe se mohlo projevit, až když si manželé sebe navzájem dobrovolně vybrali. Přesto se zachoval podobný počet sňatků ze stejné společenské skupiny, i když do volby partnera rodiče téměř nezasahují. Lidé totiž sami sledují hlavně společenskou a kulturní hodnotu svých partnerů – ne pro ni samou, ale promlouvá k nim skrze způsob oblečení, vyjadřování a vystupování. Zároveň rodiče děti ovlivňují tím, v jakém sociálním prostoru se s nimi od dětství pohybují.

Sociální rozdíly vždy existovaly, existují a budou existovat. Jedná se o problém nejen v samotných rodinách, ale též ve školství. Právě díky takovým rozdílům jako je oblečení, pomůcky, technické vymoženosti a další, vznikají nepřátelské postoje.

Projevů, jak dát rozdílnost najevo, je hned několik. Ve škole se bohužel nejčastěji setkáváme se šikanou, která může být výsledkem těchto nesrovnalostí ve skupině.

Dále se Sigly^[7] ve své knize věnuje trendům od 60. let v rodině:

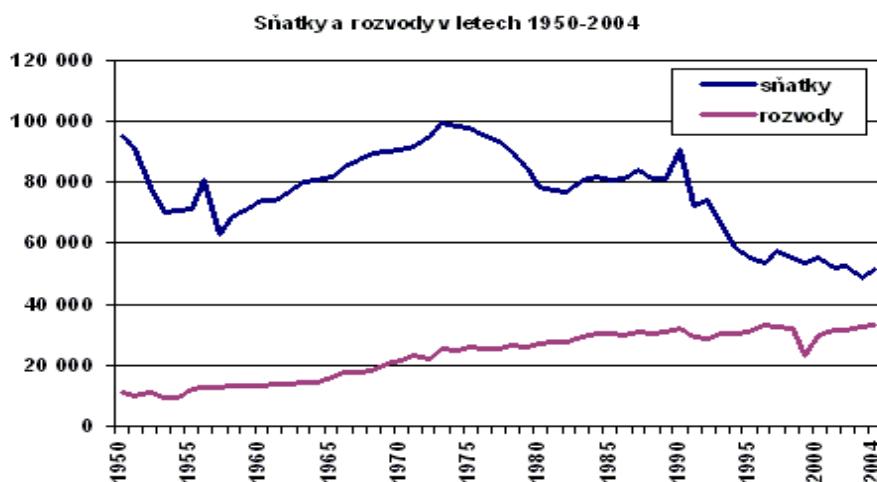
- snížení počtu sňatků a vyšší počet nesezdaných soužití (viz. tabulka ČSÚ, graf 1, kapitola 4.2 v DP)
- nárůst počtu rozvodů a rozchodů (viz. tabulka ČSÚ, graf 1, kapitola 4.2 v DP)
- nárůst neúplných rodin s jedním rodičem a rodin nově složených nebo obnovených
- snížení počtu porodů
- nárůst mimomanželských porodů
- nárůst námezdní práce žen.

Důsledkem rostoucí autonomie manželů je křehkost jejich svazku. Veřejnost si už nemyslí, že cílem je stálost a dlouhé trvání manželství. Trvání partnerství má

hodnotu jen tehdy, pokud jeden druhého uspokojují tak, jak vzájemně očekávali, a pokud svazek pomáhá k rozvoji osobní identity obou. Nestabilita – tedy rozvod však postihuje více ženy než muže, většinu jich ochuzuje. Pokud si chtějí udržet určitý životní standard (spolu s dětmi), stávají se závislé ne na konkrétním muži, ale na manželství. Křehkost manželství se odráží v křehkosti vazeb mezi otcem a dětmi.

V postmoderní rodině se od 60. let pod tlakem feminismu změnil model ženy v domácnosti a klasická dělba práce. Snížila se stabilita manželství, často má pro dnešního člověka opodstatnění teprve když lidé chtějí dítě. Začíná se také ztrácet ono zaměření na vztahy, typické do konce 60. let. Šťastná rodina už dnes není ideál, důležité je, aby byl každý šťastný sám za sebe. Přesto rodina nezmizela. Je to obecně ideální prostředek k individuálnímu štěstí a osobní realizaci. Pro většinu lidí je stále ideálem život v páru, ale jde o to, jak získat výhody manželství a zároveň se vyhnout jeho nevýhodám – v oblasti budování identity. [7]

Graf č.1

Český statistický úřad, 2007

„Dítě je v současnosti především investicí. Z čistě ekonomického hlediska je dítě investice velká a nevratná. Proto je pečlivě zvažována, a proto se v rozvinutých zemích rodí dětí stále méně.“ [7]

4.3 ROLE OTCE V RODINĚ

Odborníci se shodují na tom, že otec má v rodině nezastupitelné místo a jeho přínos pro zdravý vývoj dítěte je neoddiskutovatelný. V souvislosti se společenským vývojem se mění význam otce v rodině.

Petra Černá ve své knize^[1] uvádí: „*Již nemluvnata vytvářejí úzká citová pouta i se svými otci a děje se tak přibližně v tutéž dobu, kdy se formují tatáž pouta k matkám. Interakce mezi otcem a dítětem je jiná, kvalitativně odlišná, než interakce mezi matkou a dítětem. Neznamena to však, že by byla méně významná. Otec přistupuje k dítěti s jinými záměry. Muži mají tendenci více si s dětmi hrát, podporují jejich zvědavost, odvahu a tvořivost.*“

Můžeme se vydat na obyčejnou procházku parkem a podívat se na ni z pohledu otce. Zajisté bude syna nabádat k lezení po stromech, běhání či jiným aktivitám (máme tím na mysli aktivity, které jak již bylo uvedeno podporují dětskou zvědavost, tvořivost a nejsou dítěti nebezpečné). U kapitoly 4.4 si můžeme přečíst, jak se na tuto vycházku může dívat matka.

„Otcové mají jako součást prostředí významný vliv na psychický vývoj svých dětí. V některých případech je důsledek otcova působení pozitivní, v jiných negativní.“

[8]

Podle Henryho Billera a Cartery Salterové *„existuje dostatek podkladů, ze kterých vyplývá, že pevný vztah otec – dítě, dokonce i během novorozence, může podporovat vývoj intelektu dítěte.“*

„Zjistili jsme, že nepřítomnost otce v rodině obvykle pro děti znamenala výrazně zvýšené riziko psychologických problémů. Také jsme vyzkoumali, že dětem se obvykle dařilo lépe, pokud se oba jejich rodiče i po rozvodu podíleli na výchově.“

[8]

Otec má svou nezaměnitelnou roli jak v nejtělejší věku dítěte tak v období dospívání. Pro chlapce se stává vzorem a dívkám modeluje představu o mužském a partnerském chování.

4.3.1 MICHAEL LAMB

Roku 1975 napsal článek o tom, jak jsou otcové „zapomenutým přispěvatelem ve vývoji dítěte.“ Právě tento článek byl prolomením pomyslných ledů a psychologové se opět začali zajímat o otce jako o plnohodnotného rodiče, který je důležitý nejen když jsou děti starší, nýbrž i v raných letech. ^[8]

4.4 ROLE MATKY V RODINĚ

Matky chtějí své děti především chránit, a aby je udržely v bezpečí mohou někdy bránit jejich poznávacím aktivitám. Zde se vrátíme k oné vycházce v parku, ale tentokrát z pohledu ženy – většina matek má představu o pěkné klidné procházce a svého syna by měly nejraději u sebe (snad právě ze strachu, že by mohl spadnout ze stromu či zakopnout o kámen – u každé aktivity by hrozilo nějaké nebezpečí, že se dítěti něco stane).

V dřívějších dobách (v osmnáctém století a dříve) byly matky odkázány na zkušenosti svých matek, babiček a jiných známých. V dnešní době je dostupnost k informacím široká, ale přesto se některé matky či budoucí matky mohou obávat své „nové role“.

„Vzpomínám si, že některé maminky plakaly, když měly jít s dítětem domů. – ‚Nebudu vědět, co mám dělat,‘ – naříkaly.“ ^[9]

Právě v této větě nám J. Dobson poukazuje na bezradnost, která v matkách může převládat. Je pochopitelné, že mají z nové role strach a to obzvláště v situaci, kdy není v blízkosti nikdo, kdo by jim s novou situací pomohl. Je tedy více než patrné, že role matky je důležitá jak pro dítě, které vyrůstá, tak pro dospělého jedince, který potřebuje její pomoc.

Vágnerová ^[13] uvádí, že role matky má jasně vymezena práva a povinnosti. I v dnešní společnosti je akceptován názor, že role matky a pečovatelky je biologicky dána a pro ženu se tedy stává samozřejmostí. V raném věku dítěte je většinou více než jasné, že se matka o své dítě stará a jakákoliv jiná

seberealizace jde staranou. Matka je považována za výchovnou a pečovatelskou autoritu, je jí dáno právo prioritního rozhodování o dítěti. Mateřství je jednou z významných složek ženské identity. Stává se zdrojem nových zážitků, osobního uspokojení a zároveň je natolik časově náročné, že většina ostatních aktivit ztrácí dočasně svůj význam.

Přesto by se i sebelepší matka měla věnovat odpočinku, díky kterému by v sobě obnovila další sílu pro péči o dítě.

4.4.1 JOHN BOWLBY

Psychoanalytik dr. John Bowlby ve svých výzkumech prokázal, jak moc je nenahraditelná matka ve vývoji dítěte: „*vztah dítěte k matce je za běžných okolností nejdůležitějším vztahem.*“ Zveřejněním výsledků tohoto výzkumu však nemyslel na následky, které to mělo na rozvedené rodiče. Výzkum byl totiž zaměřen právě na děti, které vyrůstaly v dětských domovech (viz. kapitola 4.2). Psychologové tak odrazovali rozvedené otce od návštěv jejich dětí. Kdyby totiž k návštěvě došlo, mohla se u dětí projevit „separační úzkost.“^[8]

4.5 NESEZDANÁ SOUŽITÍ

Nesezdané soužití je definováno společným bydlením a společným hospodařením bez uzavření manželství. V dnešní době je velmi tolerováno soužití mladých lidí. Dle Vágnerové^[13] jsou volná soužití projevem potřeby trvalejšího a naplněného partnerství a neochoty odkládat její uspokojení na pozdější dobu, a paralelního vlivu protichůdné potřeby uchovat si svou nezávislost a odložit definitivní rozhodnutí na pozdější dobu. Dále autorka uvádí, že téměř 70% mladých svobodných lidí považuje soužití na zkoušku za vhodnou předmanželskou zkušenost, ale jen 7% předpokládá, že by se svým partnerem takto žilo trvale. Trvalé nesezdané soužití by podle očekávání preferovali více muži (11%) než ženy (7%).

4.6 MANŽELSTVÍ

Manželství je považováno za nejstarší sociální instituci v dějinách lidstva. Na základě židovsko – křesťanské tradice se rozvinul ideál striktně monogamního a trvalého partnerského soužití, které bylo považováno za svátost ^[13].

Manželství je dnes jednou ze dvou existujících forem institucionalizace párového vztahu (druhou je registrované partnerství).

Podle Vágnerové^[13] lze manželství vymežit několika způsoby:

- Sociálně: manželství představuje dyádu, malou sociální skupinu, která spojuje dvě dosud cizí rodiny novým vztahem příbuzenství.
- Psychologicky: oba partneři se definují svou příslušností k tomuto vztahu, v němž získali určité role a zvolili si nějaký životní styl. Pro jejich vztah je typický způsob komunikace, uznávání určitých norem, hodnot i strategií řešení konfliktů.
- Fyzicky: manželství má vymezen určitý prostor a čas, manželé spolu sdílejí společné teritorium domova a zatím nespecifikovaný časový úsek společného života.

Manželství představuje základ pro vytvoření nového rodinného zázemí, které by mělo nahradit původní rodinu. Manželská role se stává důležitou součástí osobní identity ^[13].

4.6.1 DŮVODY K UZAVŘENÍ MANŽELSTVÍ

Především by se mělo jednat o dobrovolné rozhodnutí obou partnerů.

„Přibližně jedna polovina našich manželství vzniká proto, že dívka nedobrovolně otěhotněla. Chápejme správně ono „nedobrovolně“. Při neřízeném nahodilém výběru je možná jednostranná nedobrovolnost, takže je možné, že skoro celá jedna polovina našich manželství vzniká proti vůli jednoho z budoucích manželů.“ ^[14]

Jedním z nejhlavnějších důvodů však bývá citový vztah. Ten však nemůže být zárukou pro jeho stabilitu.

Vágnerová^[13] uvádí tyto důvody:

- Láska a touhy po bezpečném zázemí
- Finanční jistota – ta je podstatnou úlohou pro zabezpečení potomstva.

Snad právě proto mají v dnešní době manželství tak krátká trvání. Je-li svazek uzavřen příliš brzy, může se jednat o fázi „zamilovanosti“, kdy partner nepřemýšlí o reálné budoucnosti.

Osobně se domníváme, že uzavírat manželství v počátku vztahu může být velmi nepromyšleným činem. Jak je uvedeno výše, jedná se o počátky vztahu, kde se ještě nemohou projevit problémy společného soužití.

4.6.2 VÝVOJ MANŽELSTVÍ

Dle Vágnerové^[13] se jedná o dvě stádia, o kterých se zmiňujeme v následujících bodech:

- Fáze primární orientace

Mladí lidé se poznávají v rámci vzájemného soužití a setkávají se též se stereotypem, který po určité době do vztahu přichází. Oba partneři se právě v tomto období setkávají s počátečními problémy a neshodami. Ty jsou však velmi důležité pro rozvoj vztahu. Jestliže se již v této fázi dokáží partneři problémům postavit, mohou na této zkušenosti stavět po zbytek trvání manželství.

- Fáze budování hnízda

Není to pouze období zařizování společného domova, ale i postupné vymezování pravidel společného soužití (hospodaření, rozhodování, společně či odděleně trávený volný čas). Ke stabilizaci nové rodinné tradice dochází přibližně po čtyřech letech. Na druhé straně může dojít k první rodinné krizi a následnému rozpadu manželství. Právě v tomto okamžiku je nutné, aby si oba partneři uvědomili, že se jedná o vztah dvou lidí a tedy i dvou samostatných individualit.

A zde by se manželé – popřípadě rodiče – měli zamyslet nad svým jednáním.

„Mám za to, že pokud komunikace v rodině nevede k opravdovosti a není upřímná a jednoznačná, nemůže vést k důvěře a lásce, která je nezbytná, mají-li členové rodiny prospívat.“

Virginia Satirová

4.7 RODIČOVSTVÍ

Rodičovství je považováno za zcela přirozené, ne-li samozřejmé vyústění manželství. Je jedním z hlavních důvodů k jeho uzavření. Může být zdrojem psychosociálního obohacení, ale zároveň představuje velkou životní zátěž.^[13]

Charakteristiku rodičovské role nastínila ve svém knize^[13] Marie Vágnerová:

1. Rodičovská role je silně asymetrická, je to jediná nezpochybnitelně nadřazená role. Rodič je dominantní autoritou, dítě je závislé na jeho péči a zároveň je mu ve všem podřízené. Rodičovská moc a pocit kontroly nad dítětem je téměř absolutní, rodič rozhoduje prakticky o všem, co se jej týká.
2. Ve srovnání s ostatními rolemi má jeden odlišný znak, není vratná. Nelze přestat být rodičem a nelze ani dítě vyměnit, pokud by jeho vlastnosti nebyly vyhovující (zatímco v případě partnera či profese to možné je). Člověk, který se stane rodičem, jím zůstává navždycky.
3. Dítě jej poutá specifickou a nezrušitelnou vazbou k partnerovi, druhému rodiči, protože je jejich společným potomkem. Tato role a myšlenka bývá při rozvodu často opomíjena.
4. Rodičovství, vzhledem k naprosté závislosti malého dítěte, představuje zásadní zvrát v životě člověka, který vyžaduje změnu životního stylu. Přináší mnoho povinností a omezení a klade značné nároky na zodpovědnost.

„K tomu, aby vznikl nový člověk, je zapotřebí celkem nečekaně nepatrné dovednosti dvou různopohlavních jedinců čili páru. Je dokonce zanedbatelná i jejich společná vůle chtít plodit, protože více než jedna polovina z nás se rodí vysloveně proti vůli rodičů (většinou díky oné nečekané nepatrné dovednosti).

V párovém soužití je velký kus kouzla a velký kus lidského prokletí. Pár se dokáže kazit jakoby sám od sebe a dokáže hubit lidské součásti, z nichž je složen.“

Miroslav Plzák

Děti začínají tím, že své rodiče milují, později kritizují a zřídka kdy, pokud vůbec, jim odpouštějí.

Oscar Wilde

4.8 DISKUZE

Nelze popírat, že pro výchovu dítěte jsou potřební oba rodiče. Jestliže matka či otec chybí, může být dítě v určitém slova smyslu „ošizeno“ o blízkost dospělého, který se v jeho životě nevyskytuje.

Nemůžeme jednoznačně říci, který z rodičů je pro dítě důležitějším. Ideálním stavem zůstává jejich vzájemné působení. Není-li však možné toto propojení mezi otcem a matkou, záleží na samotných rodičích, jak se k dané situaci postaví.

Při srovnání s teorií lze dát tedy za pravdu jak Johnu Bowlbymu (kapitola 4.4.1), tak Michaelu Lambovi (kapitola 4.3.1).

Nelze přeci jednoznačně označit otce za nedostačující jak pro výchovu, tak pro citové zabezpečení; stejně tak jako všechny matky nelze považovat za nejideálnější.

Pro chlapce, který vyrůstá sám s matkou může být absence otce – mužského vzoru – velmi zásadní (kapitola 4.3). Oproti tomu ani role matky nemůže být opomíjena. Za ideální považujeme oboustranný vliv na dítě a to tedy ze strany otce (muže) i matky (ženy).

5 RODINA

Již v úplném počátku práce jsme se dočetli, že rodinu může každý definovat trochu jinak. Vnější znaky rodiny však nemusí být pro dítě důležité. Mnohdy bývá rodina tam, kde podle daných znaků o rodinu nejde.

5.1 VÝZNAM RODINY PRO DÍTĚ

V následující kapitole uvedeme, jaký význam má pro dítě rodina a jaké základní potřeby by měla uspokojit podle Lovasové ^[4]:

- Biologické potřeby – zahrnují řádnou výživu, dostatek tepla, čistotu atd.
- Psychické potřeby – tzn. potřeba náležitého přívodu podnětů, potřeba jistoty, vlastní identity, potřeba otevřené budoucnosti.
- Sociální potřeby – souvisí úzce s psychickými potřebami a jedná se o lásku a bezpečí, potřeba akceptace dítěte takového, jaké je, zabezpečení všech možností k rozvinutí jeho schopností atd.
- Vývojové potřeby – jsou aktuální opět až po řádném uspokojení potřeb předešlých a zahrnují motivaci a následné činnosti, kterými se lidský jedinec sám rozvíjí.

„Vztah dítěte k jeho lidem je dán ne tím, že mu způsobují nějakou příjemnost, ale tím, že mu dávají pocit bezpečí.“

Bernard Hassenstein

5.2 PRINCIPY RODINY

Rozdělení principů bude uvedeno dle knihy Zdeňka Matějčka ^[10].

- Vzájemné uspokojování duševních potřeb dětí a jejich vychovatelů

Pro naplnění těchto potřeb je důležitý postoj jak rodičů tak dítěte. Obě tyto strany musí přijmout postoj a roli toho druhého. Dítě tedy musí cítit, že svým rodičům patří a rodiče si na druhou stranu musí uvědomit, že jsou v životě dítěte

angažováni. Dítě přináší spoustu nových podnětů a umožňuje jim získat zkušenosti jinak nezískatelné.

- **Trvalost a hloubka citových vztahů**

Charakteristickým znakem této výchovy je vytváření hlubokých a trvalých citových vztahů mezi dítětem a jeho vychovatelem. V citových vztazích se nejvydatněji uspokojuje základní psychická potřeba životní jistoty. Děti lásku přijímají, ale také ji vracejí. Je zde také představa o odkazu, který chtějí rodiče a prarodiče předat potomkům.

- **Společná budoucnost**

Otevření budoucnosti a překonání vlastního životního času v dítěti má dva předpoklady. Předně je nutné, aby měl vychovatel možnost budoucnost dítěte předvídat, formovat, plánovat, být na ni zaměřen. To znamená současně se těšit a dělat si starosti. Druhou podmínkou je, že i vychovatel sám svou vlastní budoucnost předvídá, plánuje, formuje s ohledem na dítě. Těší se nebo si dělá starosti sám se sebou v další životní perspektivě, a to ve vztahu k životní perspektivě dítěte.

- **Společenství prostoru, času a prožitku**

Rodinu charakterizuje dalekosáhlé vzájemné sdílení vychovatele a dítěte. To je základním předpokladem pro učení a vzdělávání. Vzniká tak prostředí, které můžeme nazvat jako „škola života“, tj. učení nápodobou, učení identifikací, učení přitažlivými vzory, společnou činností, soužitím, nikoli výukovými metodami podle osnov a učebnic. Rodiče a děti spolu žijí pod jednou střešou a sdílejí tak společný čas a též životní prostor. Rodičům a dětem má však zůstat jejich vlastní část, do které by se druhá strana neměla jakýmkoliv způsobem naborávat. Někdy se tato chyba stane a dítě se stává „vrbou“ dospělého – rodič se tak nestává vzorem pro dítě a nečiní tak svět dospělých pro potomka zajímavým. Účast dítěte na soukromí rodičů je tedy potřebná, ale ne stoprocentní.

- **Výchovná interakce**

Interakční model výchovy je pro rodinu typický. Předpokládá, že v rodině nejde o jednostranně záměrné a cílevědomé působení aktivního vychovatele na pasivního vychovávaného, tedy dospělého na dítě, ale o vzájemné působení jednoho na druhého.

- **Soužití a sdílení**

Profesionální vychovatel, i když má ke svým svěřencům velmi pozitivní vztah, si musí zachovat patřičný odstup a nadhled, má-li uvážlivě a programově výchovně působit. Má jednat bez většího vzrušení, ať již radostného nebo bolestného. Avšak při soužití, znamená-li skutečné žití spolu a nikoli vedle sebe, je citová neutralita sotva možná. Rovina angažovanosti a osobního vztahu nutně převyšuje všechny ostatní.

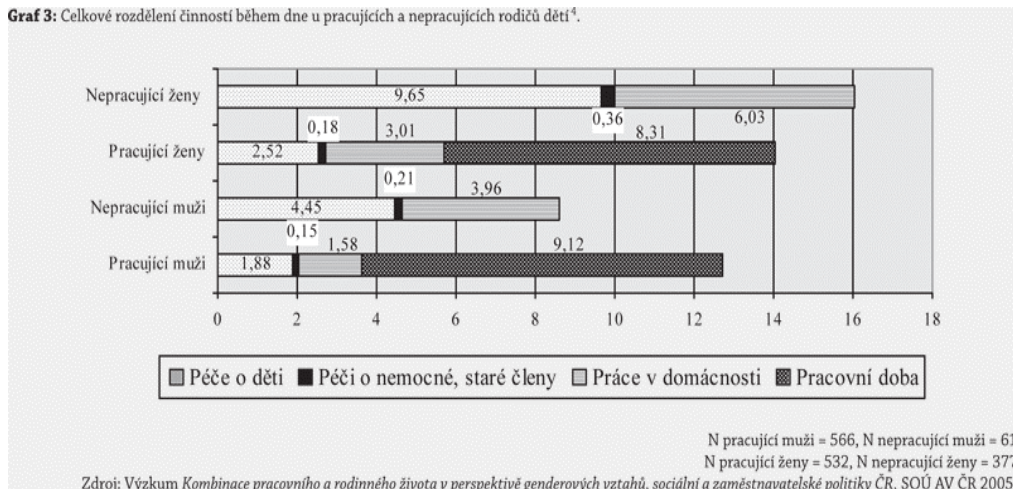
Jak konstatuje Matějček: *„V rodině se dávají odměny bez zásluhy a odpouští se bez odčinění.*

5.3 RODINA S DĚTMI

Ve velké většině se setkáváme s modelem, kdy matka zůstává s dítětem v domácnosti (mateřská dovolená) a otec dále chodí do zaměstnání. Ideální je, je-li toto rozdělení rolí oběma partnery přijato. Žena se tak může ztotožnit se svou novou rolí a mateřství se stává jednou z nejdůležitějších složek její identity. K dítěti si tak vytváří pevný citový vztah a nachází v něm smysl života.^[13] Partner by však neměl být odsunut na vedlejší pozici a měl by se též věnovat dítěti. Matce to velmi pomůže, neboť právě v okamžiku, kdy se matka neustále stará o dítě, může dojít k jistému stereotypu domácí práce. Proto je důležité podotknout (tak jak tomu bylo již v kapitole 4.4), že je velmi důležité, aby se matka mohla seberealizovat i v jiných činnostech, než je jen péče o dítě.

Graf č.2

Graf 3: Celkové rozdělení činností během dne u pracujících a nepracujících rodičů dětí⁴.

5.4 DISKUZE

Je možné slovy popsat, či čísly vyčíslit, jaký význam má pro dítě rodina?

Potřeby, které rodina dítěti zajišťuje nelze zajisté opomenout, ale můžeme se zamyslet nad tím, které mohou být v nižší míře.

Někteří rodiče se mohou domnívat, že život v materiálně hojném prostředí je pro dítě tím nejideálnějším. Je ovšem velmi pravděpodobné, že tito rodiče musí hodně pracovat, aby takové zázemí dítěti připravili. Do pozadí tedy ustupuje vzájemný kontakt s dítětem – rodiče pracují a potomek je přenechán jiným dospělým. Nemusí tedy vzniknout jedna z velmi důležitých potřeb a to pocit sounáležitosti k rodině, pocit lásky a bezpečí.

Z této kapitoly si můžeme odnést hned několik základních poznatků. Především bychom neměli zapomínat, že dítě se stává součástí života a tak bychom s ním také měli nakládat. Každé dítě potřebuje cítit, že ho mají rodiče rádi. To ale zajisté neplyne z materiálních důkazů, ale z celkového pocitu. Všechny předchozí principy v kapitole 5.2 považujeme za velmi důležité, a proto je třeba snažit se o jejich uskutečnění v praktickém životě. Jak pro dítě, tak pro

jeho vychovatele je důležitý pocit sounáležitosti k rodině, ve které vyrůstá. Právě tam může i nadále získat lásku a porozumění. Je také velmi příjemné vědět, že je to právě rodina, kdo pomůže při jakýchkoliv nesnázích.

Profesora Matějčka lze považovat za nejuznávanějšího dětského psychologa nejen v České republice, ale i ve světě. Proto je z jeho děl v diplomové práci čerpáno a to především v kapitolách 5.2 a 6.1.

Také v jiných kapitolách se můžeme setkat s jeho myšlenkami. I když je na knižním trhu dostatek literatury týkající se rodiny, profesor Matějček dokázal dané situace popsat a definovat nejlépe.

K zamyšlení by zajisté stála kapitola 5.3, ve které je zmínka o mateřské dovolené, na kterou zpravidla nastupují ženy. V dnešní době už se však vyskytují ojedinělé případy, kdy na mateřskou dovolenou nastupuje manžel (otec) a žena (matka) chodí i nadále do práce. Domníváme se, že v České republice je tento jev výjimečný, ale s postupem času se zajisté může objevovat častěji. Otázkou zůstává, co vede muže k odchodu na mateřskou dovolenou? Dle našeho mínění to může být například výhodnější finanční ohodnocení manželky v zaměstnání. Nejdůležitější je, aby dotyční – ať je to muž či žena – na mateřskou dovolenou chtěli. Právě ve chvíli, kdy člověk dělá věc s láskou (a u rodičů starající se o děti to platí tím víc), může dojít k uspokojení všech základních potřeb.

6 PROSTŘEDÍ V RODINĚ

Prekopová ve své knize^[12] uvádí: „Úkol vychovat, který „dostali“ rodiče oproti svým dětem, mohou tyto vnímat až tehdy, když mají rodiče pevné stanovisko. To obsahuje:

- vyspělost rodičů
- připravenost dát dítěti směr na začátku života jako dospělá a rozumná matka, jako dospělý, zralý a rozumný otec
- člověk, který se stal otcem nebo matkou, by se měl zbavit svých vlastních neurotických problémů; neurotické problémy jsou skvrnou na slunci
- partnerství rodičů by mělo být vyspělé, aby každý dokázal žít svůj život a současně se v lásce a úctě opírat o druhého.“

6.1 Výchovné postoje

Výchova dětí není v žádném případě jednoduchá věc, kterou automaticky zvládne každý rodič. Je to dovednost, k níž ti šťastnější mají přirozené vlohy a zbytek se jí musí naučit. Rodinní terapeuti tvrdí, že rodiče potřebují dvě základní schopnosti:

- a) umět být ke svému dítěti laskaví
- b) umět být ke svému dítěti zároveň přísní.

Je nutno vědět, že z daných výchovných postojů se utváří osobnost dítěte a jakýkoliv vliv na dítě se může považovat důležitý. Samotný postoj je úzce spjat s vlivy, které působily na vychovatele. V jejich utváření spolupůsobí vlastní zkušenosti z dětství, vztah k vlastním rodičům a vychovatelům, dosavadní citový a psychosociální vývoj, inteligence a vzdělání, osobní systém hodnot a ideálů, ale i všechny konflikty, napětí, úzkosti, jimiž vychovatel ve svém vztahu k dítěti prochází^[10].

Profesor Matějček^[10] uvádí tyto typy výchovných postojů:

- **Výchova zavrhuující**

S touto formou se můžeme setkat spíše ve skryté podobě. Rodiče dávají dítěti najevo, že pouhá přítomnost dítěte je obtěžuje a to z mnoha důvodů. Nejčastěji se jedná o vzpomínku rodičů na životní zklamání, nezdar. Též se ve většině případů jedná o nechtěné děti či děti neprovdaných matek a v neposlední řadě o děti, které duševně či tělesně neodpovídají vysněným ideálům rodičů. Dítě je pak vědomě či nevědomě trestáno, omezováno, utlačováno a zaháněno do postoje vzdoru a protestu, nebo do pasivity a rezignace.

- **Výchova zanedbávající**

Míra zanedbávání má rozsah od lehkého a výběrového (tj. jen v některých vývojových potřebách dítěte) až po velmi hrubé a celkové. S tímto typem se můžeme setkat např. v rodinách žijících na nízké socioekonomické úrovni či v rodinách negramotných rodičů. Nízká civilizační a hmotná úroveň rodiny ovšem nemusí automaticky znamenat výchovné zanedbání dítěte či jeho emocionální deprivaci. Dítě si lehce navykne na „volný styl“ života a svůj vzor může spatřovat právě u dospělého. Nevytvoří si vědomí povinnosti.

„Dítě se rodí s neuvěřitelnou schopností napodobovat, a proto pátrá po vzorech, které by mělo vzít za své. Vzor musí být ale ve své podobě jednoznačný, jinak ho dítě nemůže dokonale vnímat a pochopit. Jednoznačnost vzoru se musí stvrdit opakováním. Opakováním získává vzor formu, do které dítě vyrůstá a přizpůsobuje se jí.“^[12]

- **Výchova rozmazluující**

Rodiče na dítěti až nezdravě citově lpí, zbožňují jej, jsou nadšeni každým jeho přirozeným projevem. Chtějí vědomě nebo podvědomě, aby zůstalo takto dětsky roztomilé, což současně znamená trvale „malé“, citově nedospělé, citově na nich závislé. Ze strachu, že by je dítě mohlo někdy opustit, nekladou na něj žádné nároky a při jakémkoliv překážce se angažují v jejím odstranění, podřizují se

jeho přání a náladám, poslušují mu. Rodič tak ztrácí svou autoritu a dítě brzy přijde na to, že si může dovolit vše, co si zamane. Což se může od vychovatelů považovat za selhání, jelikož jejich svěřenec není připraven na situace, kdy bude čelit problémům samo. Dítě nemá dostatek jistoty a sebedůvěry pro náročné soužití s druhými dětmi a dospělými.

„Rodiče se musí postarat o to, aby dítě mělo možnost poznat zákon o protikladech. Jen v bezpečném domově se pomocí rodičů může naučit postavit se nepříjemným situacím a vyvažovat je ve svůj prospěch. Jen s pomocí rodičů se může vybavit na cestu plnou trampot.“ ^[12]

- **Výchova úzkostná, protektivní**

Rodiče se velmi strachují o dítě, jestliže provádí jakoukoliv aktivitu. A to především ze strachu o jeho zdraví. Příliš jej ochraňují, brání mu v činnostech, zbavují jej vlastní iniciativy a neurotizují ho neustálým omezováním. Což může u dítěte vést až k frustraci, jelikož potřeba pohybu, aktivity a volnosti je jednou ze základních psychických potřeb. Stejně jako každá potřeba, tak i tato se musí uspokojit a to znamená, že se dítě může stát vůči vychovatelům agresivním a aktivně protestujícím (snaží se získat si zvýšenou aktivitu mimo dohled a dosah těchto láskyplných omezovatelů).

- **Výchova perfekcionista**

„Vychovat dítě znamená především přijmout ho plně se všemi jeho zvláštnostmi dětského vědění a milovat ho. Výchova je záležitostí srdce a trpělivosti.“ ^[12]

Rodiče se snaží, aby byl jejich potomek co nejdokonalejší ve všem, a nebo alespoň v tom, co má pro ně hodnotu. Většinou si kompenzují své nezdary, kdy se jim v mládí nepodařilo splnit svůj sen. Přenáší tak své nároky na dítě a vůbec neberou v potaz, že by dítě mohlo mít úplně jiné vlohy, předpoklady k odlišným činnostem. Výsledkem často bývá přetěžování dítěte a přílišná stimulace, jež vede k obraným postojům.

- **Výchova protekční**

Rodiče se snaží, aby dítě dosáhlo těch hodnot, jež považují pro život za výhodné a významné. Záleží jim však jen na těch hodnotách, a ne na způsobu, jakým se jich dosáhne. Nejde jim o to, aby dítě bylo dokonalé, ale aby se dostalo tam, kde jej chtějí mít. Dítěti ve všem pomáhají, pracují za něj, vše zařizují, odklízí mu z cesty překážky. Představa o stejných právech a povinnostech je jim cizí, zvláště jedná-li se o jejich dítě.

6.2 POSTAVENÍ DÍTĚTE V RODINĚ

„Zbytečné stresy vznikají, když rodiče nedodrží pořadí narození dětí – přehazují je nebo všechny staví na stejnou úroveň. Pořadí se musí udržovat, nezávisle na pohlaví, nadání nebo postižení. Spravedlnosti je učiněno zadost jen tehdy, když se řídí posloupnosti narození. Pozice mezi sourozenci se liší podle práv a povinností. Logicky má starší více povinností, ale také víc práv pro samostatnost, než mladší.“^[12]

6.2.1 JEDINÁČCI

Mezi jedináčky je vysoké procento dětí tzv. vymodlených, na které rodina dlouho čekala, žena nebo i muž podstoupili léčení, těhotenství, které následovalo po předchozích potratech, bylo udržované či jinak rizikové atd. Z etologického hlediska je jedináček jakousi přírodní anomálií. Lidský rod by vyhynul, či lépe řečeno vůbec by nevznikl, kdyby bylo přirozené mít pouze jedno dítě. U rodičů je značná jejich přehnaná starost o tyto děti a je též logické, že se k jedinému dítěti daleko více soustřeďuje více citové angažovanosti, než je tomu u dětí dvou nebo tří^[10]. Z výchovného hlediska je nutno poznamenat, že rodiče nemají možnost srovnávat výkony svého dítěte s ostatními dětmi.

6.2.2 DVĚ NEBO TŘI DĚTI

Dle Matějčka^[10] jde o nejčastější případ v dnešních rodinách. Pro každou rodinu je velmi závažné, má-li dvě nebo tři děti. V rodině při dvou rodičích a dvou dětech nám vzniká jistý počet vztahů. Oproti tomu v rodině se třemi dětmi vzniká vztahů skoro dvakrát tolik.

„Dvě děti jsou konkurence, tři děti jsou trojúhelník, osm dětí tvoří družstvo.“

6.2.3 VÍCE SOUROZENCŮ

Jsou-li v rodině čtyři děti nebo více, dostávají sourozenecké vztahy poněkud jiný ráz. Vytváří se spíše skupina. Pořadí, ve kterém se dítě narodí je stále a tedy neměnné. Kolikátý se jedinec narodí, takovým i zůstává. Děti samotné mohou sledovat jisté rozdílnosti v tom, co si mohly v určitém věku dovolit. Nejstarší si nemohl v dětství dovolit to, co si dovolí nyní nejmladší. Rodiče jsou u prvního dítěte nezkušení, úzkostní, a proto se mohou dopouštět různých výchovných prohřešků. Což při příchodu druhého či třetího dítěte není a nebo jen zřídka. Vychovatelé jsou již zkušenější.

Pan Matějček ve své knize^[10] uvedl logické rozvržení příchodu sourozenců na svět:

„Je-li mezi dětmi odstup dvou let, dostaneme věkový vzorec 1 – 3 – 5 let, čili kojeneček a dva předškoláci. Za rok se tento vzorec mnoho nezmění (2 – 4 – 6), kdežto za dva roky dochází již k určitému sociálnímu skoku (3 – 5 – 7): dvě děti jsou v mateřské škole a jedno ve škole. Můžeme podle toho odhadovat, kdy a jaké nároky budou kladeny na sledované dítě a kdy a jak budou rodiče zaměstnání více druhými dětmi. Vstoupí-li např. s jedním dítětem do života škola, přináší to zpravidla závažnou změnu celého provozu domácnosti, rodinného rozvrhu atd.“

Je-li mezi dětmi odstup tří let, dostáváme základní vzorec 1 – 4 – 7 let, tedy docela jiný, než byl v předchozím případě. Za dva roky vypadá tento vzorec takto: 3 – 6 – 9 let; dvě děti jsou na začátku nové zátěže institucemi kolektivní

výchovy, zatímco třetí, nejstarší, je už v relativně klidném období středního školního věku.“

Doporučený věkový odstup mezi sourozenci je dva až tři roky – z předcházejícího tvrzení spíše tři. Čím více jsou si děti věkově bližší, tím shodnější je jejich vývojová fáze. Dochází tedy ke konkurenci sourozenců a o „přetahování“ pozornosti rodičů.

6.3 PORUCHY RODINY

„Dnešní rodiče budou dělat spoustu chyb, stejně tak, jako chybovali jejich vlastní rodiče. Ale to nesmí nikoho odradit. Bez chyb nevznikne vývoj. Bez problémů není řešení. Vývoj je možný jen za kontrastů, což zahrnuje i chyby. Není nebezpečnější věci pro dítě než mít dokonalé rodiče.“ ^[12]

Poruchou rodiny nazýváme stav, kdy jeden nebo více členů neplní některé nebo všechny základní rodinné funkce nebo je plní nedostatečně. Dle M. Zelené a A. Klégrové ^[11] je možno dělit hlavní příčiny poruch rodiny na objektivní, subjektivní a smíšené.

- a) *objektivní příčiny* jsou nezávislé na vůli rodičů (např. invalidita, nemoc, úmrtí, nezaměstnanost, živelné katastrofy, války,...)
- b) *subjektivní příčiny* jsou naopak na možnostech rodičů závislé (např. neochota nebo neschopnost pečovat o dítě, nevyrovnání se s náročnou životní situací, nezralost).

6.3.1 FUNKČNOST RODINY

Pro profesionály pracující s dětmi (pediatři, pedopsychiatři, pedopsychologové) byl Jiřím Dunovským vypracován tzv. *Dotazník funkčnosti rodiny (DFR)*, který se opírá o hodnocení osmi diagnostických kritérií: složení rodiny, stabilita rodiny, sociálněekonomická situace, osobnost rodičů, osobnost sourozenců, osobnost dítěte, zájem o dítě, péče o dítě. Na základě výsledného

skóre DFR byly autorem definovány čtyři typy rodin: funkční rodina, problémová rodina, dysfunkční rodina, afunkční rodina.

- **Funkční rodina**

V podstatě intaktní, v níž je zajištěn dobrý vývoj dítěte a jeho prospěch. Takových rodin je v populaci valná většina, až 85%.

- **Problémová rodina**

Rodina, v níž se vyskytují závažnější poruchy některých nebo všech funkcí, které však vážněji neohrožují rodinný systém či vývoj dítěte. Rodina je schopna tyto problémy vlastními silami řešit či kompenzovat za případné jednorázové či krátkodobé pomoci zvenčí. V populaci se jich vyskytuje okolo 12 – 13%.

- **Dysfunkční rodina**

Je chápána jako rodina, kde se vyskytují vážné poruchy některých nebo všech funkcí rodiny, které bezprostředně ohrožují nebo poškozují rodinu jako celek a zvláště vývoj a prospěch dítěte. Tyto poruchy již rodina není schopna zvládnout řešit sama, a je proto nutno učinit řadu opatření zvenčí, známých pod pojmem *sanace rodiny* (= obnova narušených funkcí rodiny^[2]). Takové rodiny tvoří asi 2% populace.

- **Afunkční rodina**

V rodině jsou poruchy tak velkého rázu, že rodina přestává plnit svůj základní úkol a dítěti závažným způsobem škodí nebo je dokonce ohrožuje v samotné existenci. Sanace takové rodiny je bezpředmětná a zbytečná; jediným řešením, které dítěti může prospět, je vzít ho z této rodiny a umístit do rodiny náhradní, popř. není-li to možné, tak jinam. V populaci se vyskytuje asi 0,5% takových rodin.

6.4 DISKUZE

Výchova dětí není jednoduchá věc, kterou zvládne automaticky každý rodič. A přesto se setkáváme s lidmi, kteří mají děti a vůbec o ně nestojí nebo jim nedávají najevo to, o čem se domníváme, že by dítě potřebovalo. Ale co když právě tento rodič byl ve svém dětském věku vychováván takovým způsobem, který nyní aplikuje na své dítě? Má tedy zažitý jistý vzor a podle něj se chová. Jestliže si rodič uvědomí, že něco v jeho výchově není v pořádku, může se obrátit na odborníka. Stačí totiž sebemenší pochybnost (buď z vlastní strany či na popud blízkého příbuzenstva) a vychovatel (otec nebo matka) mohou začít přemýšlet nad výchovným postojem, který k dítěti zaujímá.

Velké množství rodičů si samozřejmě jen nerado přiznává, že své dítě např. rozmazluje. Může však nastat okamžik, kdy se dítě nezachová přesně podle představ rodičů a to může být signálem pro změnu postoje.

Ani jeden z výše uvedených výchovných postojů (v extrémní míře) nelze považovat za ideální. A proto je důležité milovat své dítě a vychovávat z něj dobrého člověka. Jen těžko můžeme popsat ideální rodinu, ale jako rodiče bychom měli vědět, zda-li je naše dítě spokojené a zda se pro něj rodič nestává osobou, proti které by mělo bojovat. V kapitole 7.2.2 diplomové práce uvádíme pohled E. Bakaláře.

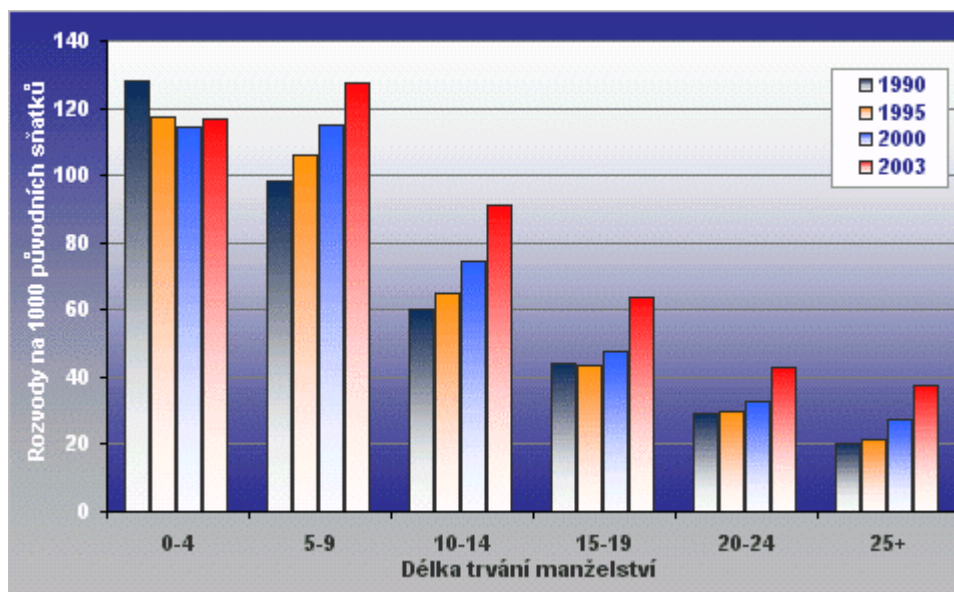
7 ROZVOD

„Nikdy nebyl rozvod lehčí než dnes. Alespoň pro dospělé. Děti pykají za lehkost odloučení rodičů stále s velkou bolestí.“ [12]

„Dnem, kdy se moji rodiče rozvedli, skončilo moje dětství!“ [16]

První krize manželství se objevuje přibližně po 3 – 4 letech společného soužití (viz. graf 3), spojeného se zásadní směnou životního stylu a omezením uspokojení individuálních potřeb. Mnoho mladých si – podle Vágnerové [13] – v počátcích vztahu neuvědomuje profit dlouhodobého manželství, který přichází až v období starší dospělosti. Z grafu 3 můžeme vyčíst, že období prvních deseti let od sňatku je v každém případě fáze největšího rizika rozpadu manželství. Mnoho mladých partnerů si neuvědomuje, že na vztahu je potřeba pracovat. Představa bezproblémového vztahu však tuto „práci“ neulehčuje, jelikož se většina partnerů v těchto brzkých počátcích domnívá, že vztah má fungovat zcela samozřejmě, bez nutnosti do něj jakkoliv investovat.

Graf č.3: Intenzita rozvodovosti podle délky trvání manželství, ČR (ČSÚ)

7.1 DŮVODY ROZPADU MANŽELSTVÍ

Dle Vágnerové ^[13] může mít rozpad manželství různé příčiny, vnější a vnitřní, mohou k němu přispět různé faktory:

- *Problémy vyplývající z rozdílu osobnosti a zaměření partnerů*, které existovaly již před uzavřením manželství a potvrzují špatnou volbu. Partneři se též nemusí dostatečně identifikovat s novou rolí, i když to od nich druhý partner očekává. Rizikovým faktorem jsou i spory a hádky, které se zajisté objevovaly již v období známosti.
- *Vztahové problémy*: týkají se nedostatečného ohledu a nadměrných nároků na partnera, nepochopení a citové odcizení, často se objevují i komunikační potíže a nechuť ke sdílení intimity. Sexuální neshody a nevěra jednoho z partnerů jsou spíše důsledkem než příčinou nespokojivosti vztahu.
- *Vnější vlivy*: jedná se o zasahování jiných lidí do manželství (většinou se to týká partnerů, kteří žijí ve společné domácnosti se svými rodiči).
- *Provozní problémy*: problémy s organizací rodinného života, rozdělením domácích prací, s výchovou dětí, starosti finančního rázu a nevyřešená bytová situace. Jedním z aktuálních rizikových faktorů je nestabilita manželova příjmu, často spojená s nezaměstnaností.

7.1.1 PROCES ROZPADU MANŽELSTVÍ

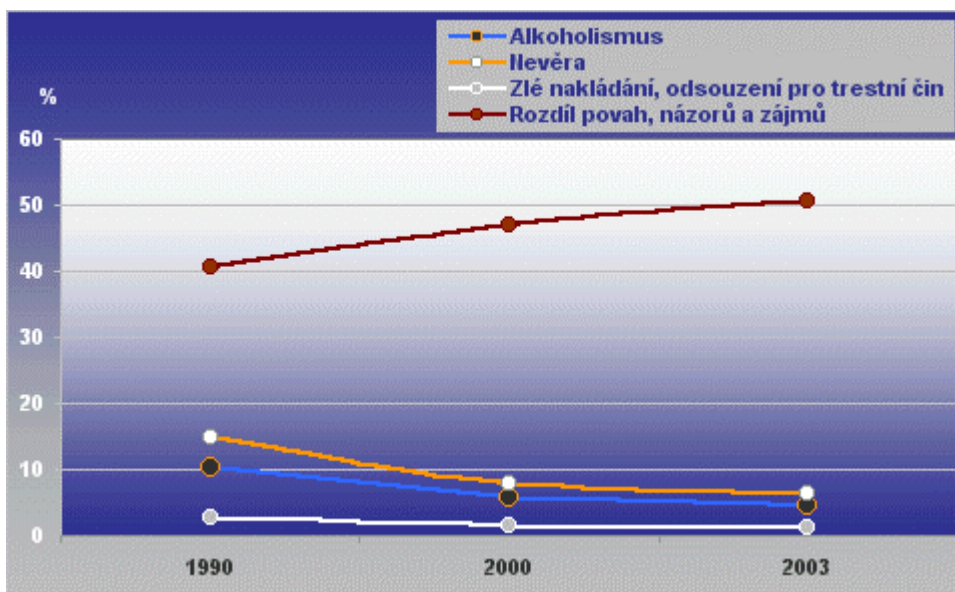
Plaňava a Klimeš^[13] zmiňují tyto fáze:

- 1. Latentní fáze** – začínají se projevovat první signály rozpadu manželství. Tyto signály si nemusí okamžitě připouštět hned oba partneři (mohou je potlačovat, přehlížet, zjednodušovat). Vznikají tak problémy:
 - a) provozního charakteru* = neschopnost domluvit se v péči o domácnost, o děti, o společně tráveném čase.
 - b) v partnerském vztahu* = dochází k nespokojenosti při pohledu na stávajícího partnera, komunikace vážne a jakákoliv debata je plná emocí, která se nakonec zvrhne v hádku a osočování. Partneři nejsou schopni

klidného soužití a sdělování si vlastních pocitů. Často u nich přetrvává představa, že každé manželství je na tom lépe, než jejich.

- 2. Spouštěcí fáze** – začíná oznámením o rozchodu, respektive podání žádosti o rozvod. Základem rozhodnutí o rozvodu je jednoznačná převaha negativního hodnocení manželství, přinejmenším z hlediska iniciátora. Velmi častý je asymetrický stav, kdy jeden z partnerů chce rozvod a druhý ne. Manželé, kteří se rozvádějí, bývají egocentrizováni a zahlceni svými problémy natolik, že nejsou schopni a leckdy ani ochotni vnímat potřeby a názory někoho jiného. Dominanta problémů, vyplývající z rozpadu jejich vztahu, narušuje i rodičovské chování, ať už jsou děti přehlíženy, manipulovány nebo se na ně rodiče nadměrně upínají.
- 3. Transformační fáze** – dochází k vyrovnání se s rozpadem manželství. Pro každého z partnerů může být toto období různě dlouhé. Většinou už ustálí snahy o znovuoobnovení vztahu a postupně přichází nutnost vztah ukončit. Psychické reakce na rozpad manželství mohou být různé (pocit zklamání, obviňování partnera, změna sebehodnocení,...)
- 4. Dokončení separace a stabilizace nového životního stylu** – jedná se o dobu, kdy již oba partneři nesdílí společnou domácnost a mají za sebou rozvodové stání. Přichází tedy období, které není nikterak příjemné jak pro partnery, tak pro děti. Řeší se majetkové vypořádání a stýkání dětí s rodičem. Právě v tuto chvíli se může odhalit, jak rodič zvládl rozvod. Uvědomělý rodič nebude své emoce přenášet na děti, k čemuž může docházet. Stejně tak se může jeden z partnerů prostřednictvím dětí mstít druhému a trestat ho za prožité zklamání.
- 5. Definitivní rozhod v psychické rovině** – až v tomto období, které může přijít v rozmezí 2 – 5 let po rozvodu, dochází k vyrovnání se z rozvodem a uzavření jedné životní fáze. V oblasti partnerství jde o schopnost navázat nový vztah a v oblasti rodičovství končí pocit křivdy vůči bývalému partnerovi a tedy i uvědomění si rodičovských povinností, které jsou v zájmu dítěte.

Graf č.4: Vývoj zastoupení vybraných příčin rozvratu manželství na straně muže, ČR, vybrané roky (ČSÚ)

„Rozchod s manželským partnerem představuje komplexní traumatizující a stresující situaci, která má dopad na většinu životních oblastí a celou osobnost. I když se s ním dospělý člověk nakonec vyrovná a může získanou skutečnost dokonce pozitivně zhodnotit, jde bezesporu o jedno z největších traumat mladé dospělosti.“

Marie Vágnerová

7.2 KRITÉRIA PRO POSUZOVÁNÍ VÝCHOVNÝCH PŘEDPOKLADŮ RODIČŮ

V zákoně o rodině ^[6] se v § 26 uvádí:

(odst. 4) „Při rozhodování o svěření dítěte do výchovy rodičů soud sleduje především zájem dítěte s ohledem na jeho osobnost, zejména vlohy, schopnosti a vývojové možnosti a se zřetelem na životní poměry rodičů. Dbá, aby bylo respektováno právo dítěte na péči obou rodičů a udržování pravidelného

osobního styku s nimi, a právo druhého rodiče, jemuž nebude dítě svěřeno, na pravidelnou informaci o dítěti. Soud přihlédne rovněž k citové orientaci a zázemí dítěte, výchovné schopnosti a odpovědnosti rodiče dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem, k citovým vazbám dítěte na sourozence, prarodiče a další příbuzné a též k hmotnému zabezpečení ze strany rodiče včetně bytových poměrů. (odst. 5) Soud vždy vezme v úvahu, kdo dosud, kromě řádné péče o dítě, dbal o jeho výchovu po stránce citové, rozumové a mravní.“

7.2.1 OSOBNOST RODIČE

Americký psychiatr L. Saul uvádí ve své knize několik nejdůležitějších kritérií zralé osobnosti ^[15]:

„Při naplnění citového vývoje má dospělý jedinec zralou osobnost. Jako takový je převážně nezávislý a odpovědný, přičemž má malou potřebu regrese; je také dávající a produktivní, i když stále schopný relaxovat a normálně přijímat. Je spíše kooperativní než egoistický či soutěživý; je v relativní shodě se svým svědomím, které se snadno integruje s jeho dospělými city a chováním. Jeho sexualita je osvobozená a orientovaná na založení rodiny a na odpovědnou produktivní aktivitu jak sexuální, tak sociální; jeho nepřátelství k jiným a sobě samému je minimální, je však přesto k dispozici pro účely obranné a konstruktivní. Jeho chápání reality je jasné a nezkomolené emočními stigmaty z dětství; a osvobozeno od dětských vzorců prožívání a chování, dovede se realizovat a je vysoce adaptabilní. Jeden z mnoha výsledků tohoto vývoje je minimální úzkost.“

Osobnost rodiče je velmi důležitá, jelikož má velký význam při výchově dítěte.

7.2.2 VZTAH RODIČE K DÍTĚTI

Je důležité, aby byl tento vztah dobrý, kladný. Ale je nutno blíže specifikovat naplnění těchto adjektiv.

Podle Bakaláře ^[15] by se měl posuzovatel, který rozhoduje o svěřeni dítěte zaměřit zejména na:

- Znalosti vnitřního světa dítěte (rodiče odhadují, co by dítě na danou otázku mohlo odpovědět, jak asi namalovalo úkol daného zadání, jak asi vyplnilo dotazník apod.).
- Schopnosti rodiče vidět realisticky klady a zápory dítěte.
- Účast rodiče na základních aktivitách péče o dítě (např. kdo čte pohádky, kdo vodí do mateřské či základní školy, kdo dohlíží na psaní domácích úkolů, kdo podepisuje žákovskou knížku, kdo s dítětem chodí k lékaři, kdo chodí do školy na rodičovská sdružení, kdo má kontakt s učiteli, kdo se věnuje sportovním činnostem dítěte, jak kdo s dítětem tráví prázdniny apod.).
- Schopnost rodiče projevit vůči dítěti emoční vřelost, dát mu svou lásku jasně najevo celým svým chováním nejen slovy.

7.2.3 CHARAKTER, MORÁLKA, STRUKTURA MRAVNÍCH NOREM RODIČŮ

K formování vlastního charakteru má mít dítě svůj vlastní vzor. Jedná se tedy o volbu rodiče, který by byl pro dítě nejpřínosnějším v oblasti nápodoby. Dítě by nemělo být svěřeno rodiči, který působí horším chováním (což může být posouzeno na základě psychologických testů).

7.2.4 RESPEKT K PRÁVU DÍTĚTE STÝKAT SE S DRUHÝM RODIČEM

Jak jsme se již zmiňovali v kapitole 4.3 a 4.4 je role otce i matky důležitá a nedá se říci, která z nich je přednější. Proto je nezákonné (Rodinné právo, zákon o rodině § 27 odst. 2) znemožnit dítěti stýkání se s rodičem, u kterého trvale nežije. Bakalář^[15] popisuje, jaký vliv může mít tato událost na dítě:
 „Kromě poruch v adaptovanosti tím dochází i ke snížení sebehodnocení, sebedůvěry. Dítěti se totiž do citového života vstřípí, že ten druhý rodič je špatný a později ve školních hodinách biologie se dítě dozví, že polovina genů, tedy i psychických dispozic (hovorově „krve“) má od této závadné osoby.“

7.2.5 VZTAH DÍTĚTE K RODIČI

Ačkoliv se ve vyšším věku může vztah dítěte k rodičům vyrovnat, setkáváme se většinou s takovým postavením, že jeden rodič bývá dítěti citově blíže. Obtíže mohou nastat, je-li tento rodič jinak nevhodným kandidátem na svěřeni dítěte do péče. Například u dítěte v pubertě se objevují jisté komplikace. Dítě je totiž v opozici právě vůči rodiči stejného pohlaví, tedy vůči tomu, koho nejvíce potřebuje jako vzor k vytvoření sociální role.^[15]

7.2.6 VZOR PRO VYTVOŘENÍ SOCIÁLNÍ A ZEJMÉNA SEXUÁLNÍ ROLE, IDENTITY

Každý jedinec si již od útlého věku až po dospělost vytváří svou společenskou roli. Aby dítě mohlo svou roli přijmout zdravě, plně a uspokojivě, musí mít vhodný model, vzor. Pomocí procesu identifikace s matkou dospěje dívka k tomu, že je správnou ženou, a analogicky chlapec dospěje k pocitu, že je správným mužem, pomocí procesu identifikace s otcem.^[15]

7.2.7 ÚROVEŇ VZDĚLÁNÍ A INTELIGENCE RODIČE

Bakalář^[15] uvádí, že rodič, který má vyšší vzdělání a inteligenci bude dítě více stimulovat v jeho rozumovém rozvoji, předá mu více zkušeností a poznatků. Velkou výhodou může mít rodič, u kterého se dítě může dále rozvíjet v činnostech, které jsou u něj na vyšší úrovni.

7.2.8 ŠÍŘE RODINNÉHO ZÁZEMÍ

Jedná se o příbuzné, kteří jakýmkoliv způsobem mohou ovlivňovat vývoj dítěte. Většinou se jedná o nejbližší členy rodiny jako je babička, dědeček, tety, strýcové, ale také sestřenice a bratřenci. Pro dítě je velmi důležité, aby kvůli rozvodu nepřišlo o tyto vztahy, které ho mohou jakýmkoliv způsobem obohacovat.

7.2.9 KONTINUITA PROSTŘEDÍ PRO DÍTĚ

Prostředí může být živé (viz.kapitola 7.2.8) a neživé. Do posledně zmiňovaného se řadí dům, byt, pokoj, ale také místo k procházkám, hřiště, škola, klubovna. Tyto důvěrně známé věci a lidé by měli být dítěti ponechány. Samozřejmě, že se zadaptuje na nové prostředí (ať vlivem rozvodu, či stěhování), ale tento stav by neměl být příliš častý. U každého je potřeba domova a stálosti – každý by měl mít pocit, že se má kam vrátit.

Jestliže se však jedná o místo, na které má dítě špatné vzpomínky, je změna více jak pozitivní.

7.2.10 SOCIOEKONOMICKÝ STATUS

Rodič, který má dobré finanční zázemí může dítěti poskytnout lepší životní podmínky. Dostatek finančních prostředků pravidelně znamená i lepší životní úroveň ^[15].

Dle Bakaláře ^[15] může rodič, který disponuje většími finančními prostředky zajistit dítěti (dětem):

- Lepší hygienu bydlení (vlastní pokoj, více prostoru,...)
- Lepší, hodnotnější stravu
- Lepší lékařskou, zdravotní či poradenskou péči
- Lepší přístup k vyššímu vzdělání, formálnímu i neformálnímu
- Větší spektrum podnětů pro rozvoj schopností, dovedností, zájmů
- Lepší podmínky pro rozvoj nadání, talentu

7.3 SYNDROM ZAVRŽENÉHO RODIČE

„O syndromu zavrženého rodiče (SZR) hovoříme, dojde-li k vypěstování nekompromisně kladného příklonu dítěte k jednomu – tomu hodnému, milovanému – rodiči a současně k nekompromisnímu zavržení druhého rodiče, toho zlého, nenáviděného. Děje se tak v rámci rodičovských sporů o svěřením dítěte nebo o styk s dítětem.“

(Koeppel, Koodje)

Tento pojem zavedl Američan R. A. Gardner, který si v 80. letech jako první všiml a popsal charakteristické znaky tohoto jevu.

K nahlédnutí jsou data z roku 1996:

„V roce 1996 bylo v České republice rozvedeno celkem 33.113 manželství, z toho 23.438 manželství s nezletilými dětmi, jichž bylo celkem 34.670. V uvedeném roce bylo zhruba 89,5 % dětí svěřeno do péče matky, což v přepočtu činí 31.030 dětí [18].“

7.4 DISKUZE

Počet údajů o rozvodovosti dle statistického úřadu ČR stále stoupá. Impulsů pro tento krok může být mnoho (nevěra, finance, rozdílnost partnerů,...) – v praktické části se dozvíme, jak se na tuto problematiku dívají odborníci z předmanželských a manželských poraden a učitelé ze základních škol.

Domníváme se, že mnoho manželských svazků se rozpadá právě kvůli změnám, které společné soužití přináší. Mnoho lidí se špatně vyrovnává se změnou partnera – některé změny přichází s věkem (přehodnocení žebříčku hodnot), popřípadě s problémy, které musí řešit oba partneři (finance, bydlení, rodina).

Po rozvodu rodičů nastává spousta změn jak pro rodiče, tak pro dítě. A právě dítě by se v této chvíli mělo stát středem zájmu obou rodičů. Dítěti by se mělo vysvětlit, co s sebou nová situace přináší. Právě v tomto bodě sledujeme největší

mezery. Rodiče se bohužel často domnívají, že jednají v zájmu dítěte, nepoví-li mu pravdu o nově nastolené situaci ^[19].

Pro dítě je pak velmi náročné vyrovnat se se změnami, které rozvod přináší. Pro některé rodiče je přirozené zpřetrhat všechny svazky, které ho vázaly k již ukončenému manželství. Pro děti je však prostředí, ve kterém do této doby vyrůstaly důležité.

Dle Matějčka a Dytrycha ^[19] by rodiče měli zapomenout na křivdy, které v manželství vznikly – proto se přeci rozvedli – a měli by se soustředit především na harmonický vztah mezi dítětem a sebou samým. Jestliže rodiče nejsou schopni vyrovnat se s danou situací a s tím, že je partner opustil, může nastat již zmiňovaný „syndrom zavrženého rodiče“ – ten se dle našeho názoru objevuje právě v situaci, kdy jeden rodič není schopen objektivně zhodnotit roli druhého rodiče. Důležité je podotknout, že nejvíce touto situací trpí dítě.

B PRAKTICKÁ ČÁST

I. CÍL VÝZKUMU

Hlavním cílem praktické části v diplomové práci bylo zjištění, jaký pohled mají na rodinu žáci mladšího školního věku ve 3. a 4. třídách základních škol v Liberci a v Teplicích. Zároveň bylo cílem tyto dvě školy ve svých výsledcích porovnat. Dále se dotazníky obracely na učitele v těchto třídách. Učitel tráví s žákem spoustu času, a proto nás zajímalo, zda-li se vyučující zajímá pouze o vzdělávání žáka a nebo také o jeho rodinu a prostředí, ve kterém žije. V neposlední řadě byl zapotřebí pohled odborníků, kterým byly kladeny otázky týkající se rodiny. Pracovníci poraden byli dotazováni z důvodu své odbornosti a diplomantka se snažila také využít zkušeností, které ve své praxi načerpali.

Po stanovení hypotéz bylo cílem získat odpovědi na otázky tak, abychom mohli potvrdit či vyvrátit stanovené hypotézy. V praktické části diplomové práce jsme se seznámili s podobou rodiny z pohledu odborníků. Zajímalo nás tedy, jak na rodinu nahlíží děti na základních školách. V souvislosti s počátečními kapitolami diplomové práce bylo cílem zjistit, jakou má dnešní rodina podobu z hlediska generačního – kolik generací žije v jedné domácnosti. Dále – v souvislosti s kapitolami 4.3 a 4.4 – jsme se zajímali o vztahu mezi otcem a dítětem a matkou a dítětem.

II. HYPOTÉZY

A) ŽÁCI 4. A 5. ROČNÍKŮ

- 1) Domníváme se, že 70% respondentů si představuje rodinu v klasickém složení (tj. matka – otec – dítě/děti).
- 2) Myslíme, že 60% respondentů je schopno napsat svůj rodokmen (alespoň k prarodičům).
- 3) Více jak 60% dívek a chlapců inklinuje k rodiči stejného pohlaví (dcera = matka, syn = otec).
- 4) Alespoň 20% respondentů se domnívá, že rodiče se po rozvodu stále přátelí.

B) UČITELÉ

- 1) Domníváme se, že každý učitel má ve své třídě alespoň 15% dětí z rozvedeného manželství.
- 2) Učitelé vůbec nevyhledávají kontakt se zavrhaným rodičem.
- 3) Učitelé se domnívají, že dítě staršího školního věku se nejhůře vyrovnává s rozvodem rodičů. Dítě mladšího školního věku je na druhém místě.

C) PORADNY

- 1) Domníváme se, že více jak polovina manželství se rozpadá po pěti letech trvání.
- 2) V 90% jsou děti svěřeny do péče matky.
- 3) Se syndromem zavrženého rodiče se poradci setkávají pouze výjimečně.

III. METODY VÝZKUMU

Pro účely tohoto výzkumného záměru byl použit dotazník složený z různých typů otázek. Otázky lze ve všech třech skupinách (pro žáky, učitele, poradce) rozdělit na otevřené, polouzavřené (polootvřené) nebo uzavřené. U každé skupiny respondentů se otázky objevují v těchto formách ve větším či menším zastoupení. V uzavřených otázkách respondent vybírá jednu z nabídnutých variant. Polouzavřené otázky nabízejí různé odpovědi, ze kterých dotazovaný volí a zároveň má také možnost vysvětlit zvolenou variantu. Posledním typem jsou otázky otevřené, kde má respondent volnost k samostatnému vyjádření – není nijak ovlivněn. Nevýhodou posledního typu ovšem může být obtížnější zpracování.

Jelikož se diplomantka rozhodla pro oslovení většího množství respondentů, volila dotazníky jako jednu z nejvhodnějších forem dotazování. Chtěla zamezit vzájemnému ovlivňování respondentů, k čemuž by mohlo při jiných metodách (např. přímé dotazování) dojít a zároveň také vyžadovala určitou míru soustředěnosti od žáků.

Dotazníky byly také velmi vhodné pro učitele a odborníky z poraden. Nebyly časově náročné a nevyžadovaly žádnou náročnou přípravu. Původně se diplomantka chtěla s respondenty z řad odborníků setkat (metoda rozhovoru), ale kvůli jejich velkému pracovnímu vytížení došlo pouze k výměně dotazníků přes e-mailové adresy.

Při sestavování dotazníků se diplomantka snažila otázky co nejvíce přiblížit dětskému respondentovi. Volila vhodnou velikost písma a nechala dostatek místa u otevřených otázek. Všechny dotazníky spojuje téma rodina, přesto se v žákovských dotaznících vyskytují slova, která jsou dětem bližší.

IV. POPIS DOTAZNÍKŮ

Dotazník pro žáky se skládal ze sedmi otázek. Ke stanoveným hypotézám byly stěžejní otázky číslo 3, 5, 6 a 7. U otázek, kde bylo více možností k odpovědi (2., 4., 5.) mohli respondenti označit více odpovědí. Proto ve vyhodnocení vznikají kombinace odpovědí (např. a + c, a + b + c). Nejvíce informací bylo nutno poskytnout k otázce číslo 7. V několika případech potřebovali respondenti poradit s otázkou číslo 5. Zde bylo nejšikovnější poradit tak, že si respondent představil kamaráda, který za ním přišel a řekl mu, že se jeho rodiče budou rozvádět - dětem tato modelová situace velmi pomohla. Před samotným zadáním také proběhla diskuze o rodokmenu – při vyplňování pak nenastal žádný problém. Dotazník byl anonymní. Čas na vypracování byl stanoven na 15 – 20 minut.

Dotazník pro učitele obsahoval devět otázek. Ke stanoveným hypotézám byly stěžejní otázky číslo 3, 7, 8 a 9. Učitelé odpovídali anonymně a časově nebyli omezeni.

Dotazník určen pro zaměstnance manželských poraden obsahoval sedm otázek a byl rozeslán pomocí e-mailových adres. Odpovědi tedy odborníci označovali přímo do dotazníku, který odeslali zpět v elektronické podobě. Ke stanoveným hypotézám byly stěžejní otázky číslo 2, 4, 5 a 6. Odborníci odpovídali anonymně.

V. CHARAKTERISTIKA RESPONDENTŮ A PROSTŘEDÍ VÝZKUMU

Respondenti z řad žáků se skládali z žáků 4. a 5. tříd základních škol. Pro srovnání si diplomantka vybrala jednu základní školu v Teplicích (ZŠ Buzulucká) a jednu v Liberci (ZŠ Liberec, ulice 5. května). Žáci vyplňovali dotazníky ve svých třídách.

Dalšími respondenty se stali učitelé na výše uvedených školách. Jak jsme již uváděli, učitelé tráví s dětmi hodně času, a proto nás zajímalo, zda se věnují i jiným záležitostem než je pouze učivo. Celkem bylo osloveno 9 vyučujících.

Respondenti z řad odborníků byli voleni na základě své odbornosti a povědomí o problému. Byli zvoleni odborníci z různých měst – diplomantka se nesoustředila pouze na město Liberec a Teplice. Celkem se k problematice vyjádřilo osm dotázaných odborníků.

ZŠ BUZULUCKÁ, TEPLICE

Jedná se o základní školu s rozšířeným vyučováním matematiky a přírodovědných předmětů. Tuto školu navštěvují jak žáci z Teplic tak z přilehlých obcí. Škola 1. rokem pracuje dle RVP v prvních a šestých třídách. Celkem školu navštěvuje 758 žáků, z toho na první stupeň jich dochází 375.

ZŠ LIBEREC, ULICE 5. KVĚTNA

Na základní škole se vyučuje podle programu obecná škola – v prvních a šestých třídách již je zaveden RVP. Školu navštěvuje 640 žáků, z toho na první stupeň dochází 250.

V.I SLOŽENÍ RESPONDENTŮ

	Počet respondentů (žáků)	Dívky	Chlapci
ZŠ Buzulucká	100	49	51
ZŠ Liberec, ul. 5. května	100	50	50

	Počet respondentů (učitelů)
ZŠ Buzulucká	5
ZŠ Liberec, ul.5. května	4

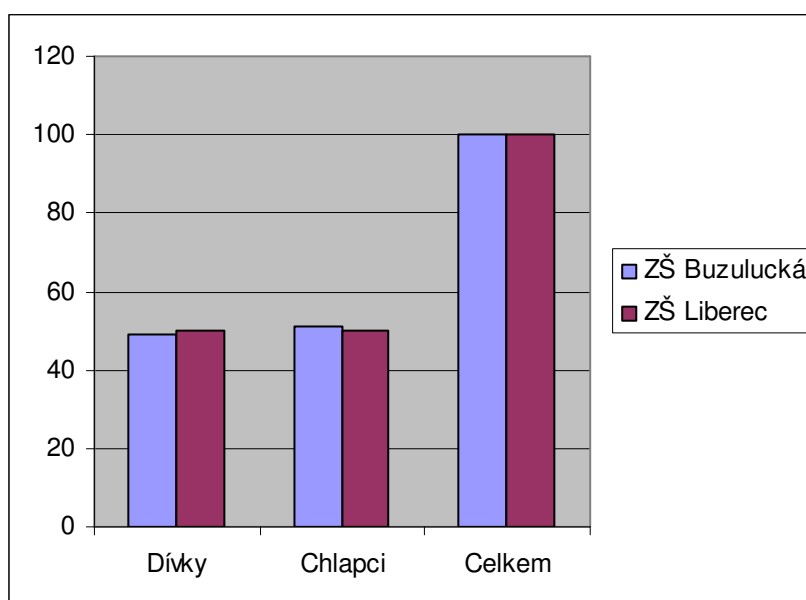
Počet respondentů (poradny)	8
--------------------------------	---

VI. PŘEHLED ÚDAJŮ ZÍSKANÝCH Z DOTAZNÍKŮ

VI.I VÝSLEDKY DOTAZNÍKŮ PRO ŽÁKY

Otázka číslo 1: Jsi (zakroužkuj): chlapec X dívka

	Dívky	Chlapci	Celkem
ZŠ Buzulucká	49	51	100
ZŠ Liberec	50	50	100

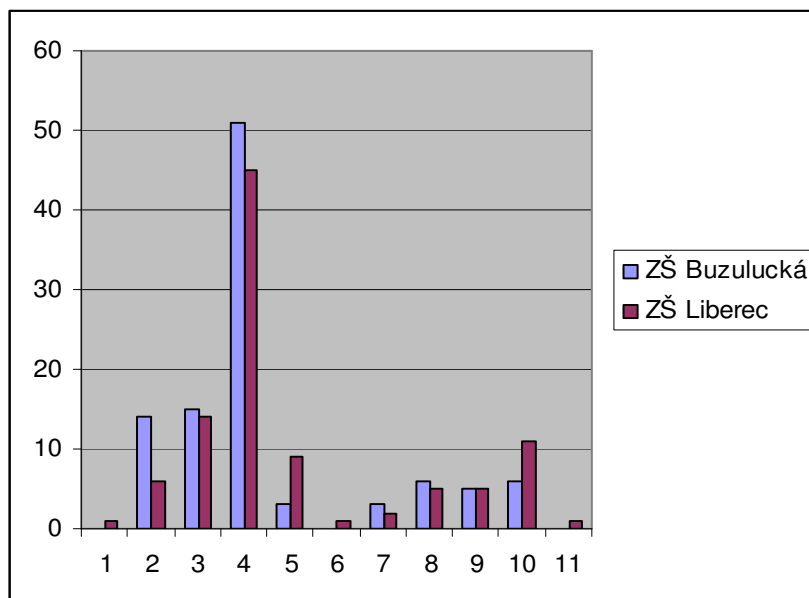
Z celkového počtu 200 žáků (100%) bylo složení dívek a chlapců téměř rovnoměrně zastoupeno. Dívek z obou škol bylo 99 což činí 49% a chlapců 101 což činí 51 %. Diplomantka se snažila o co nejvíce vyrovnaný počet dívek a chlapců.

Otázka číslo 2: Bydlím s (můžeš zakroužkovat i více odpovědí):

- a) otcem**
- b) matkou**
- c) sourozencem (sestra, bratr)**
- d) babičkou**
- e) dědou**
- f) ještě s někým dalším:**

- 1 = já + otec
- 2 = já + matka
- 3 = já + oba rodiče
- 4 = já + oba rodiče + sourozenci
- 5 = já + matka + sourozenci
- 6 = já + otec + sourozenci
- 7 = já + oba rodiče + prarodiče
- 8 = já + oba rodiče + sourozenci + prarodiče
- 9 = já + oba rodiče + sourozenci + prarodiče + další členové (teta, strýc,...)
- 10 = já + matka + nevlastní otec + sourozenci
- 11 = střídavá péče mezi matkou a otcem

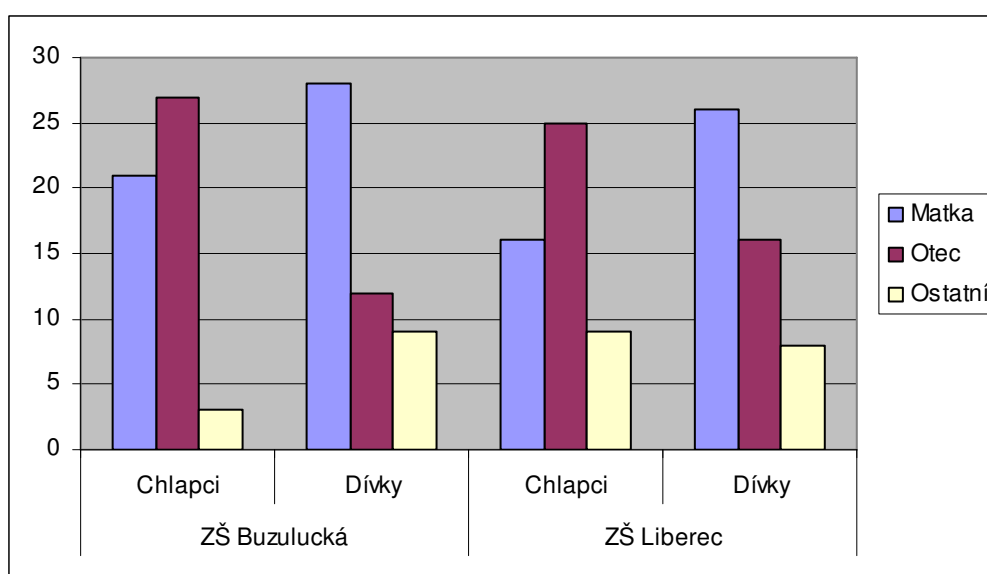
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
ZŠ Buzulucká	-	14	15	51	3	-	3	6	5	6	-
ZŠ Liberec	1	6	14	45	9	1	2	5	5	11	1

Nejvíce odpovědí bylo zaznamenáno ve 3. a 4. bodě. Přesto se však liší výsledky z Teplic a Liberce. Výsledkem nám je tedy 62,5% dětí, které žijí v úplné rodině (buď pouze s rodiči nebo s rodiči a se sourozenci). Bez jednoho rodiče (odpověď 1, 2, 5, 6) žije 17% dětí. Počet dětí, které žijí s matkou a jejím novým partnerem (nevlastním otcem) je 8,5%.

Otázka číslo 3: Vyhrál/a jsi 2 lístky na pouť . Jeden lístek patří tobě a s sebou si můžeš vzít jednoho „dospěláka“ z rodiny. Kdo to bude?

	ZŠ Buzulucká		ZŠ Liberec	
	Chlapci	Dívky	Chlapci	Dívky
Matka	21	28	16	26
Otec	27	12	25	16
Ostatní	3	9	9	8

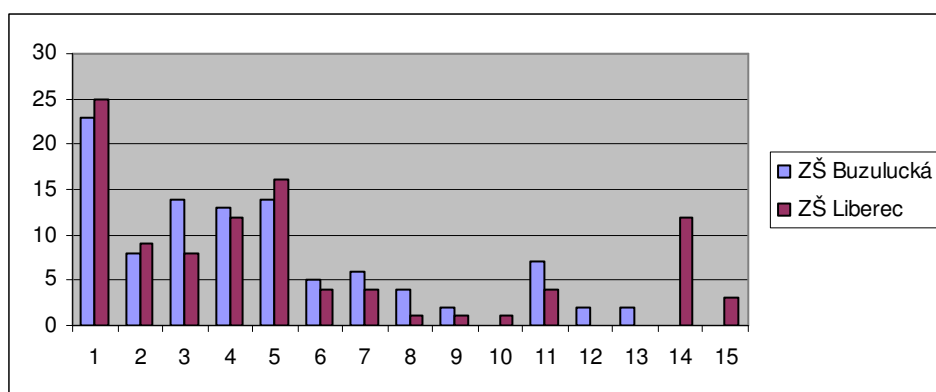
Chlapci si zvolili otce v 52 případech, což je 51,5%. Stejně tak dívky inklinovaly ke stejnému pohlaví a to v 54,6%. V ostatních odpovědích (29,1%) se objevovaly převážně babičky či starší sourozenci. Velmi překvapující byla odpověď, kdy si dívka zvolila svého nevlastního otce.

Otázka číslo 4: Proč sis vybral právě tohoto „dospěláka“?

- a) je s ním legrace
- b) nezlobí se na mě, když něco provedu
- c) bude mít radost, že jsem si ho vybral
- d) konečně si na mě udělá čas a nebude muset do práce
- e) jiný důvod

- 1 = a
- 2 = b
- 3 = c
- 4 = d
- 5 = e
- 6 = a + b
- 7 = a + c
- 8 = a + d
- 9 = b + c
- 10 = b + d
- 11 = a + b + c
- 12 = a + c + d
- 13 = a + b + d
- 14 = a + b + c + d
- 15 = neodpověděl

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
ZŠ Buzulucká	23	8	14	13	14	5	6	4	2	-	7	2	2	-	-
ZŠ Liberec	25	9	8	12	16	4	4	1	1	1	4	-	-	12	3

Nejobvyklejší odpovědí byla odpověď skrývající se pod písmenem a. Je možné, že tato volba byla ovlivněna právě tím, že se jednalo o pouť. 24% respondentů zvolilo právě tuto odpověď. 2. nejčastěji volenou variantou byla odpověď e, která se objevila v 15%. Respondenti nejčastěji uváděli jako další odpověď:

- „Mám ji (ho) moc rád(a)“
- „Maminka by se bála, tak musím vzít tatínka“
- „Maminka musí udělat oběd, tak vezmu tatínka“

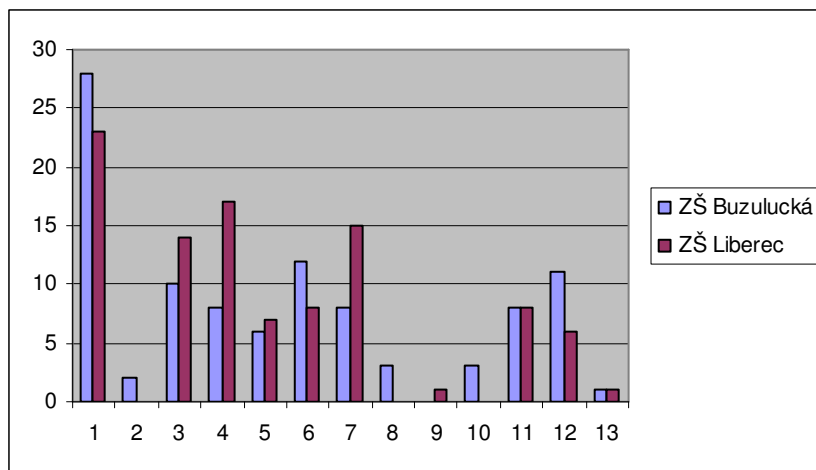
Jako 3. nejčastější odpovědí se volila varianta d. 12,5% respondentů se domnívá, že rodiče moc pracují a nemají na ně čas.

Otázka číslo 5: Co to znamená, když se řekne „rozvedení rodiče“?

- a) maminka a tatínek spolu nebydlí
- b) maminka se s tatínkem nebaví
- c) dítě je jeden týden u maminky a jeden týden u tatínka
- d) rodiče spolu nebydlí, ale hezky se spolu baví
- e) Napadlo tě něco jiného? Můžeš to napsat.

- 1 = a
- 2 = b
- 3 = c
- 4 = d
- 5 = e
- 6 = a + b
- 7 = a + c
- 8 = a + d
- 9 = b + c
- 10 = c + d
- 11 = a + b + c
- 12 = a + c + d
- 13 = neodpověděl

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
ZŠ Buzulucká	28	2	10	8	6	12	8	3	-	3	8	11	1
ZŠ Liberec	23	-	14	17	7	8	15	-	1	-	8	6	1

Nejčastější odpovědí a tedy i nejvyšší procenta získala odpověď a – a to 25,5%. Rovných 12% si po rozvodu představuje střídavou péči a 12,5% respondentů se domnívá, že se spolu rodiče i nadále přátelsky baví. 10% z dotazovaných je přesvědčeno, že spolu rodiče nebydlí a zároveň se spolu nebaví. 11,5% žáků uvedlo, že spolu rodiče nebydlí, ale v péči se střídají.

Ukázky z odpovědí e:

- „Nemají se rádi.“
- „Záleží na tom, jací to jsou rodiče. Někteří se dokáží dál bavit a někteří to nedokáží.“
- „Nemají se v lásce.“
- „Už nikdy se spolu nevidí“
- „Rodiče už spolu jen kamarádí. Už se nemají tolik rádi.“
- „Nevěra.“
- „Už nikdy se nechtějí vidět.“

Otázka číslo 6: Jak podle tebe vypadá šťastná rodina – kdo by v ní měl být?

1 = já + otec

2 = já + matka + sourozenci

3 = já + rodiče

4 = já + rodiče + sourozenci

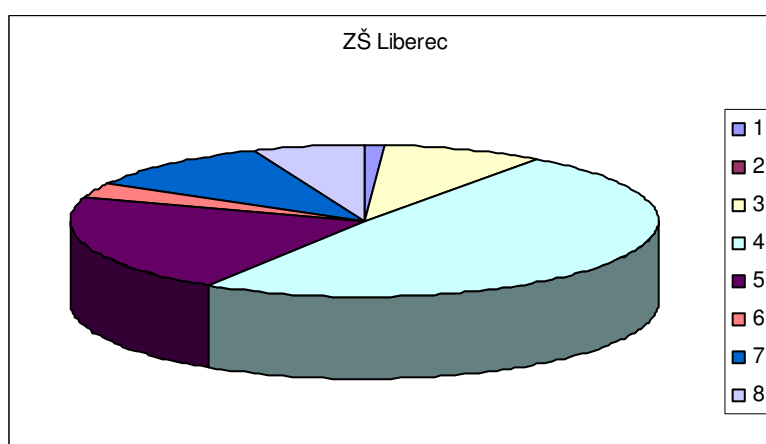
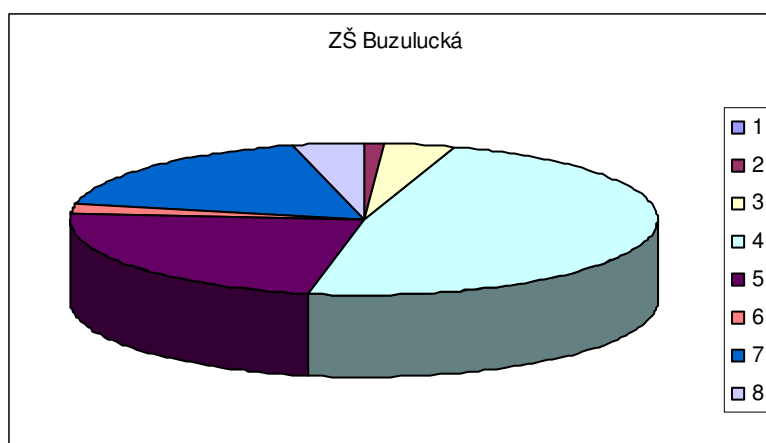
5 = já + rodiče + sourozenci + prarodiče

6 = já + rodiče + sourozenci + prarodiče + praprarodiče

7 = já + rodiče + sourozenci + prarodiče + praprarodiče + ostatní (teta, strýc)

8 = neodpovědělo

	1	2	3	4	5	6	7	8
ZŠ Buzulucká	-	1	4	48	23	2	18	4
ZŠ Liberec	1	-	9	49	21	3	11	6

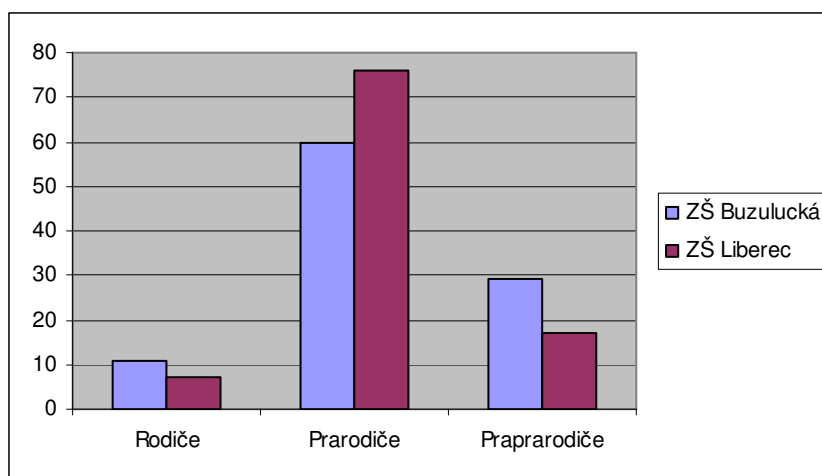
Nejčastější odpovědí byla nejklaasičtější představa o rodině a to varianta v tabulce uvedena pod číslem 4 (já + rodiče + sourozenci), na které se shodlo 48,5% z dotazovaných. 22,5% by rádo ve své rodině vidělo též prarodiče a 14,5% prarodiče a další členy rodiny.

Někteří respondenti uvedli pouze vlastnosti rodiny:

- „Nikdo by se tam neměl hádat.“
- Všichni se v ní mají dobře.“
- „Celá rodina spolu tráví hodně času.“
- „Všichni se mají rádi.“
- „Všichni jsou zdraví.“
- „Každý každého chrání.“

Otázka číslo 7:) Jistě už víš, co je to rodokmen. Nakresli svou rodinu a napiš jména k jejím členům.

	ZŠ Buzulucká	ZŠ Liberec
Rodiče	11	7
Prarodiče	60	76
Praprarodiče	29	17

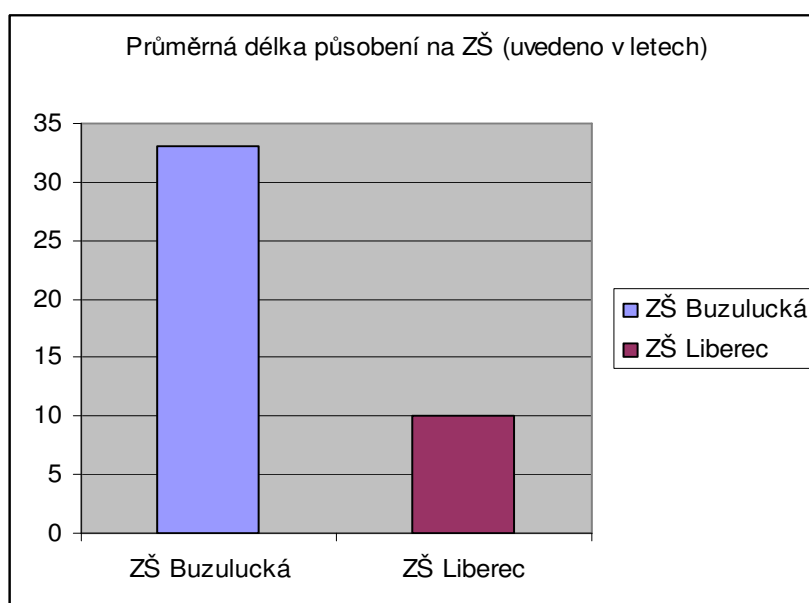

Obdivuhodných 23% respondentů uvedlo své praprarodiče v rodokmenu. Největší procenta však získali prarodiče a to 68%. Vlastní rodiče a žádné další příbuzné uvedlo pouhých 9% respondentů. Ve výsledcích je patrné, že rodiče hovoří se svými dětmi o předcích a děti se se svými prarodiči stýkají. Domníváme se, že prarodiče mají v rodině svých dětí svoje místo i v případech, kdy rodiny žijí odděleně (nejsou v jedné domácnosti). Dále můžeme usuzovat, že se děti zajímají o své předky. V dnešní době stoupá zájem o vypátrání kořenů své rodiny. Nebylo by snazší udržovat rodinné svazky tak pevné, že by se každá rodina dopátrala ke svým předkům sama?

VI.II VÝSLEDKY DOTAZNÍKŮ PRO UČITELE

Otázka číslo 1: Jak dlouho vykonáváte pedagogickou praxi?

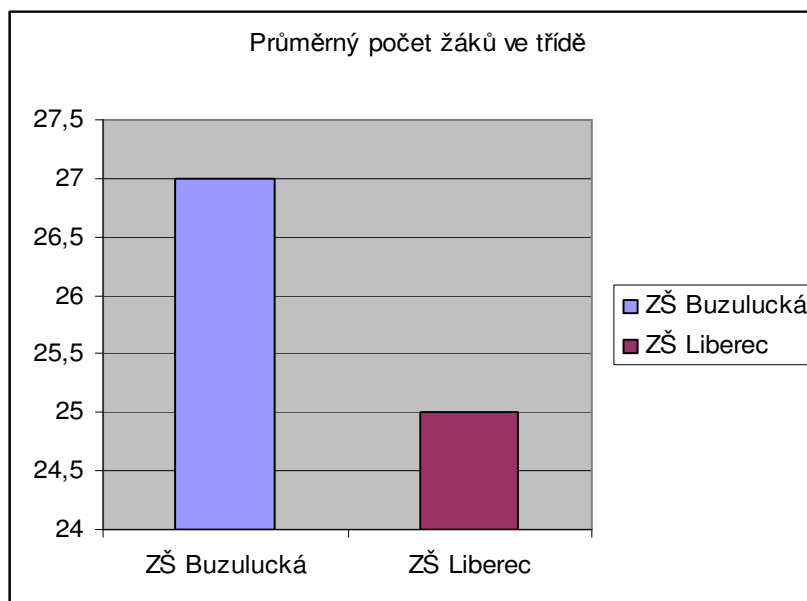
	Průměrná délka působení na ZŠ (uvedeno v letech)
ZŠ Buzulucká	33
ZŠ Liberec	10

Průměrné roky působení ve školství poukazují na fakt, že v Teplicích vykonávají ve 3. a 4. třídách učitelské povolání straší učitelé než v Liberci. Díky této otázce se nám otevřely nové skutečnosti. Došli jsme ke zjištění, že učitelé s kratší pedagogickou praxí se mnohem více zajímají o situaci žáka v rodině. Může to být způsobeno samozřejmě zkušenostmi, kdy zkušenější učitelé mají špatné zkušenosti s reakcí rodičů a mladší kolegové se s žádnou negativní odezvou nesetkali. Z výpovědi jedné učitelky se výše psaná domněnka potvrzuje, jelikož sama při dotazování uvedla: „*Děti se na rodinu neptám – samozřejmě, že samy mohou vyprávět, ale konkrétně se neptám na nic. Rodičů by se to mohlo dotknout.*“

Otázka číslo 2: Počet žáků ve třídě:

	Průměrný počet žáků v jedné třídě
ZŠ Buzulucká	27
ZŠ Liberec	25

Základní škola v Teplicích má větší počet žáků ve třídě než je tomu v Liberci. Tento počet můžeme přikládat skutečnosti, že ZŠ Buzulucká je v Teplicích jednou z nevyhledávanějších škol a o tuto školu je velký zájem.

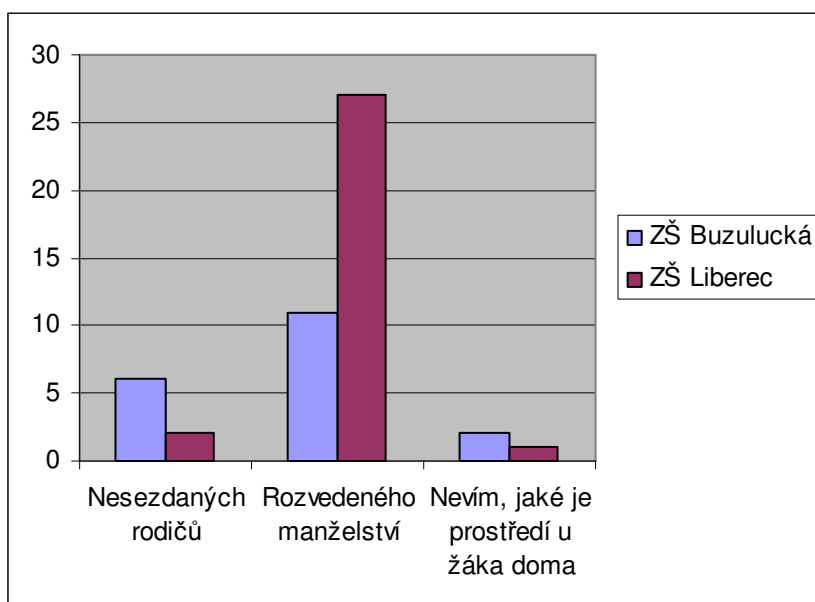
Otázka číslo 3: Kolik dětí z Vaší třídy (počet) je z :

**a) rodiny nesezdaných rodičů:
(tzn. rodiče nejsou manželé, ale žijí spolu)**

b) rozvedeného manželství:

c) nevím, jaké je prostředí u žáka doma

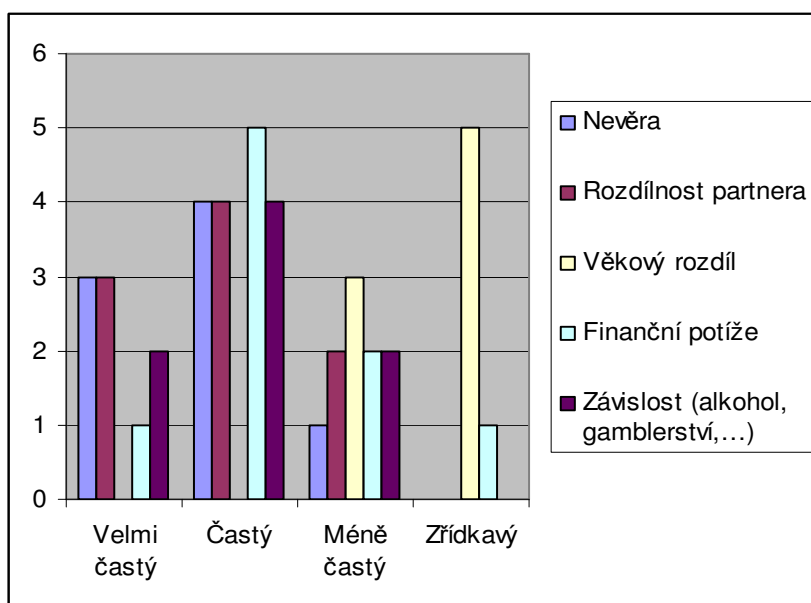
	Nesezdaných rodičů	Rozvedeného manželství	Nevím, jaké je prostředí u žáka doma
ZŠ Buzulucká	6	11	2
ZŠ Liberec	2	27	1

27 žáků ze ZŠ v Liberci pochází, dle pedagogů, z rozvedeného manželství. Zatímco v Teplicích je tomu tak pouze u 11 žáků. U 3 žáků si pedagog nebyl vědom toho, jaká rodinná situace je u žáka doma. A celkem 8 žáků žije v nesezdaném soužití rodičů. Z celkového počtu žáků žije tedy 19% v rozvedených rodinách. Jelikož si učitelé nikde nemohou tuto informaci ověřit – jedná se pouze o jejich domněnku. Přesto se při výzkumu dalo vyzorovat, že učitelé v Liberci byli mnohem pohotovější v odpovědích. A tak lze tedy usuzovat, že povědomí o rodinách svých žáků mají větší.

Otázka číslo 4: Podle Vašeho mínění jsou příčiny rozvodu:

	Velmi častý	Častý	Méně častý	Zřídka
Nevěra	3	4	1	-
Rozdílnost partnera	3	4	2	-
Věkový rozdíl	-	-	3	5
Finanční potíže	1	5	2	1
Závislost (alkohol, gamblerství,...)	2	4	2	-

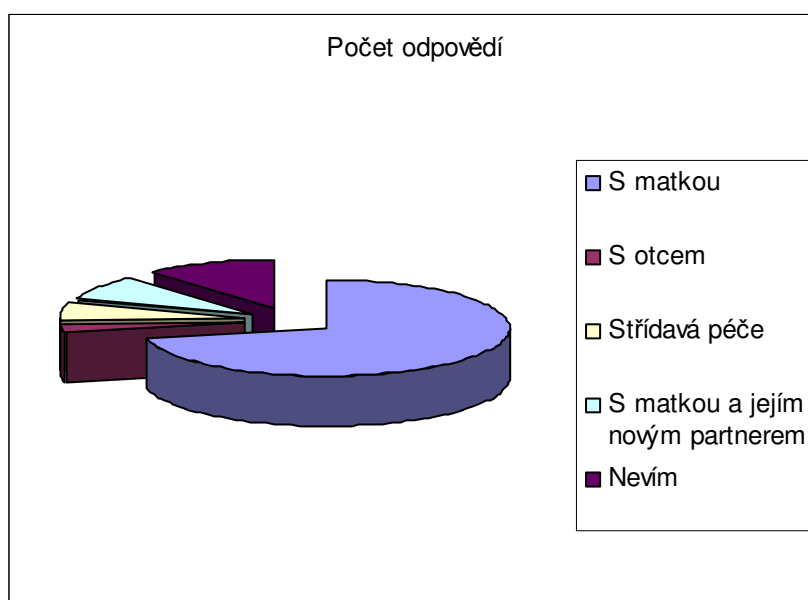

Nejvíce odpovědí bylo zaznamenáno u důvodu finanční potíže. 5 z 9 dotazovaných se domnívá, že je to jedna z častých příčin vedoucí k rozvodu. Nevěru a rozdílnost partnera uvedli 3 respondenti jako velmi častou příčinu. Zatímco věkový rozdíl považuje 5 respondentů za nejméně častou příčinu rozpadu manželství.

Otázka číslo 5: Kolik dětí z Vaší třídy žije po rozvodu rodičů pouze s:

- a) matkou
- b) otcem
- c) nevím

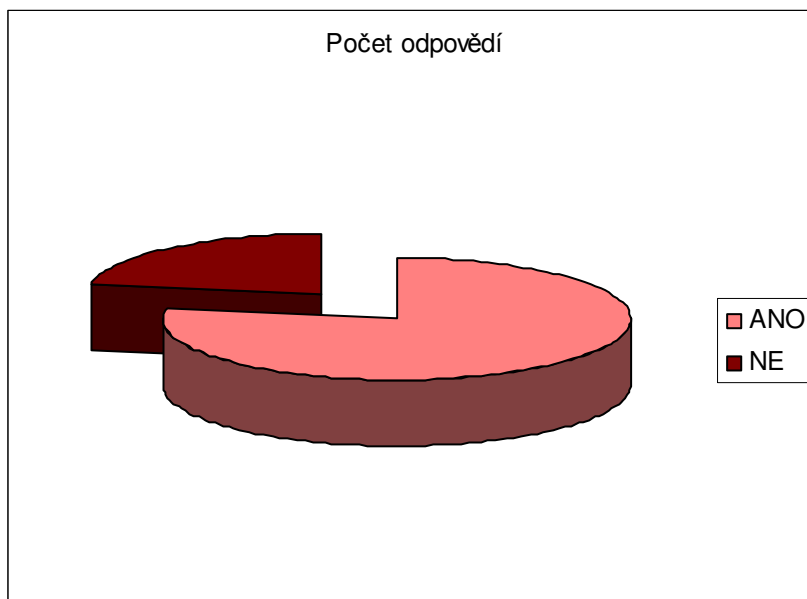
	Počet odpovědí
S matkou	28
S otcem	1
Střídavá péče	2
S matkou a jejím novým partnerem	3
Nevím	4

Dle těchto informací se ve třídách vyskytuje 38 žáků, kteří mají rozvedené rodiče. Z toho 73,5% žije s matkou, 5% vyrůstá ve střídavé péči obou rodičů a 8% s novým partnerem své matky.

Otázka číslo 6: Znáte pojem „SYNDROM ZAVRŽENÉHO RODIČE“?

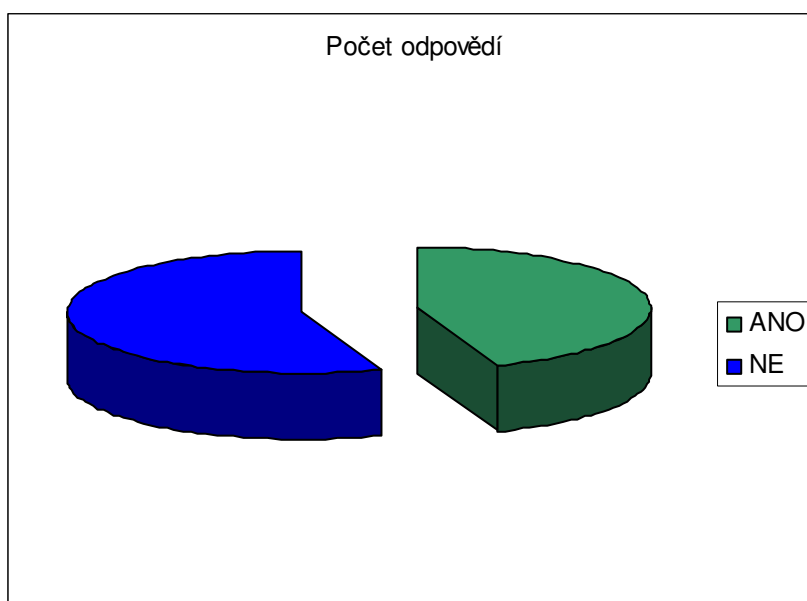
	Počet odpovědí
ANO	7
NE	2

7 pedagogů (78%) z 9 dotazovaných odpovědělo kladně na otázku číslo 6, zatímco 2 učitelé (22%) pojem neznají. Jelikož se dalo počítat s kladnou odpovědí, bylo důležité, aby následovaly otázky, které se tomuto pojmu věnují.

Otázka číslo 7: Projevují podle Vás „zavržení“ rodiče zájem o výsledky svých dětí ve škole?

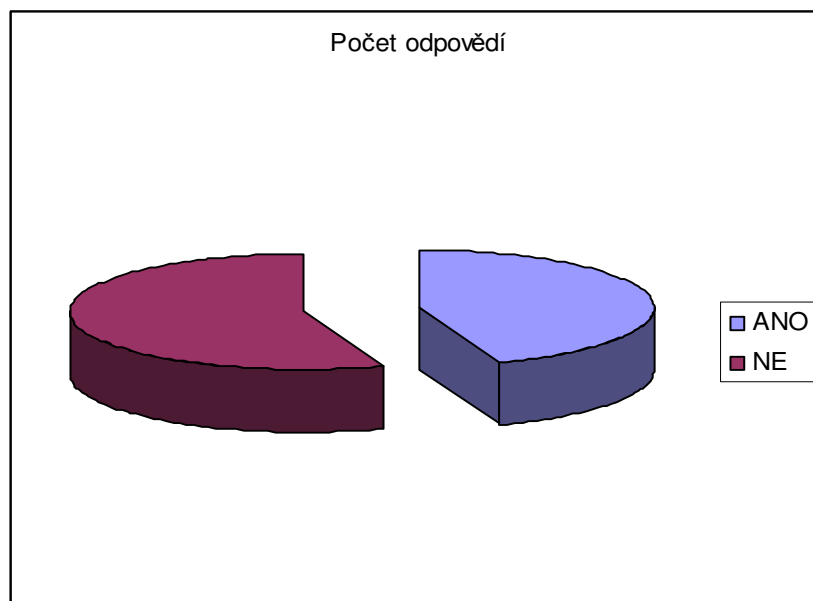
	Počet odpovědí
ANO	4
NE	5

5 pedagogů se domnívá, že „zavržení“ rodiče neprojevují zájem o školní výsledky svých dětí. Přesto někteří dodali, že kdyby tento rodič zájem projevil, nebránili by se a informace poskytl – to však pouze se souhlasem dítěte a druhého rodiče. Domníváme se, že je v pořádku, když se učitel snaží respektovat dítě i rodiče. Mohl by však vystupovat jako nezávislý rádce, který se snaží o vzájemnou komunikaci mezi rodiči a to především v zájmu dítěte. Jestliže je však situace mezi rodiči vážná, neměl by se do jejich vztahu jakýmkoliv způsobem vměšovat.

Otázka číslo 8: Vyhledáváte kontakt se „zavrženým“ rodičem?

	Počet odpovědí
ANO	4
NE	5

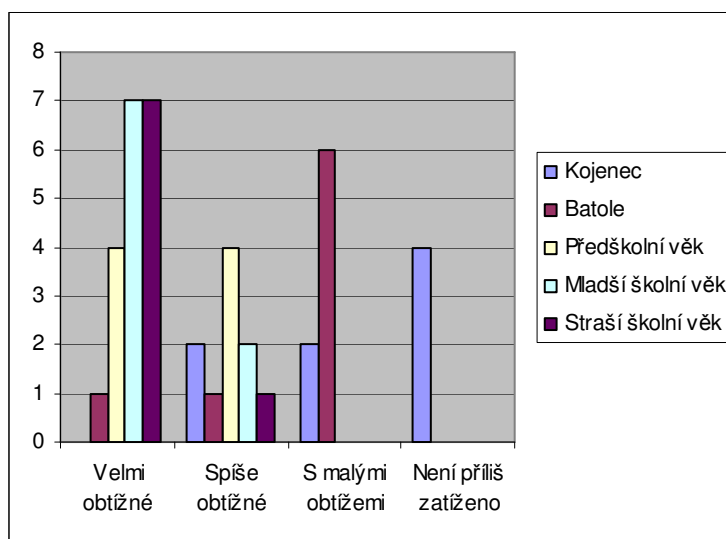
Pouze 4 učitelé by vyhledávali kontakt se „zavrženým“ rodičem. To ale pouze v tom případě, že by to nevadilo jak dítěti tak jeho rodiči. 5 pedagogů uvedlo, že do soukromých věcí rodičů se nehodlají vměšovat – pouze na výslovné požádání.

Uvádíme několik slovních odpovědí učitelů:

- „Očekávám, že se rodič bude zajímat a já mu vyjdu vstříc.“
- „Jen pokud je to nezbytně nutné a v zájmu dítěte.“
- „Jestliže se sám rodič nezajímá, tak kontakt též nevyhledávám.“

Otázka číslo 9: Jaká je míra zátěže pro dítě vyrovnat se s rozvodem rodičů v závislosti na jeho věku?

	Velmi obtížné	Spíše obtížné	S malými obtížemi	Není příliš zatíženo
Kojenec	-	2	2	4
Batole	1	1	6	-
Předškolní věk	4	4	-	-
Mladší školní věk	7	2	-	-
Straší školní věk	7	1	-	-

Stejný počet učitelů se domnívá, že nejhůře se s rozvodem vyrovnávají děti v období mladšího školního věku a staršího školního věku. Všichni dotazovaní si myslí, že kojeneček není rozvodem rodičů příliš zatížen. Z výsledků lze však vyčíst, že již od předškolního věku lze považovat vyrovnání se s rozvodem rodičů za spíše obtížné až velmi obtížné.

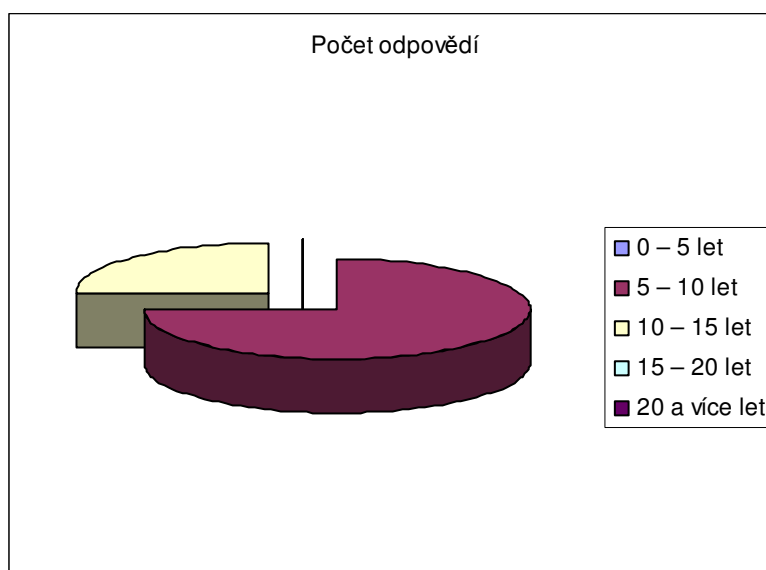
VI.III VÝSLEDKY Z PORADEN

Otázka číslo 1: Jak dlouho vykonáváte praxi v poradně?

Průměrná doba působení v poradenství	23let
--------------------------------------	-------

Otázka číslo 2: Kdy nejčastěji – podle Vašich nejnovějších zkušeností – dochází k rozvodu (po jak dlouhé době)?

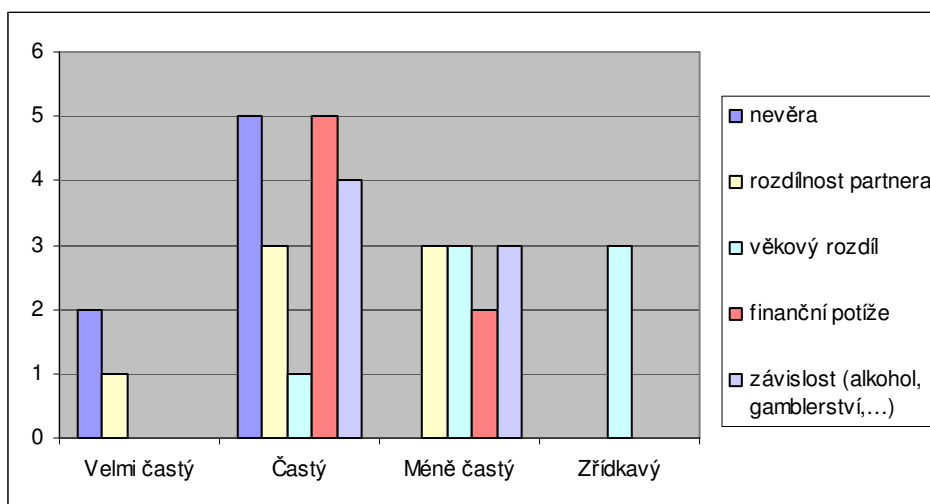
	Počet odpovědí
0 – 5 let	0
5 – 10 let	6
10 – 15 let	2
15 – 20 let	0
20 a více let	0

Shodně s literaturou odpovědělo 6 dotazovaných, že nejčastějším obdobím pro rozvod je časové rozmezí mezi 5 – 10 lety trvání manželství.

Otázka číslo 3: Jaký je/jsou nejčastější důvod/y rozvodu?

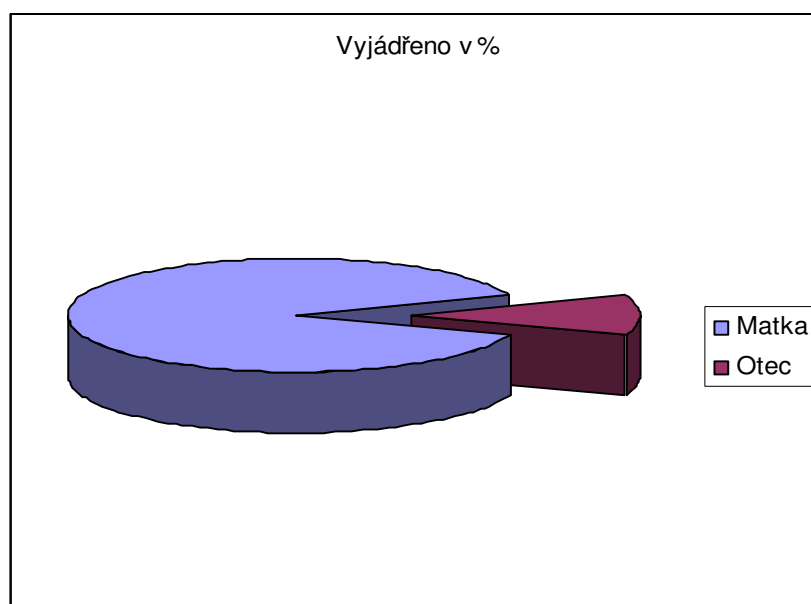
	Velmi častý	Častý	Méně častý	Zřídka
nevěra	2	5	-	-
rozdílnost partnera	1	3	3	-
věkový rozdíl	-	1	3	3
finanční potíže	-	5	2	-
závislost (alkohol, gamblerství,...)	-	4	3	-

Nejvíce odpovědí můžeme zaregistrovat ve sloupci „častý“ a to především u varianty „nevěra“ a „finanční potíže“. Spolu s odpověďmi učitelů (kapitola 6.2., otázka č. 4) se tedy jedná právě o finanční potíže, které považují jak odborníci z poraden tak učitelé, za jeden z častých důvodů rozvodů. Může se jednat o notorické zadlužování spojené s konzumním stylem života, pocit, že jsou „diskriminováni“, když si nemohou dopřát určitý standard (z pohledu dob minulých se jedná spíše o nadstandard) popřípadě o hromadění majetku.

Otázka číslo 4: Pokuste se vyjádřit v %, jak často se po rozvodu svěří dítě do péče: matce X otci

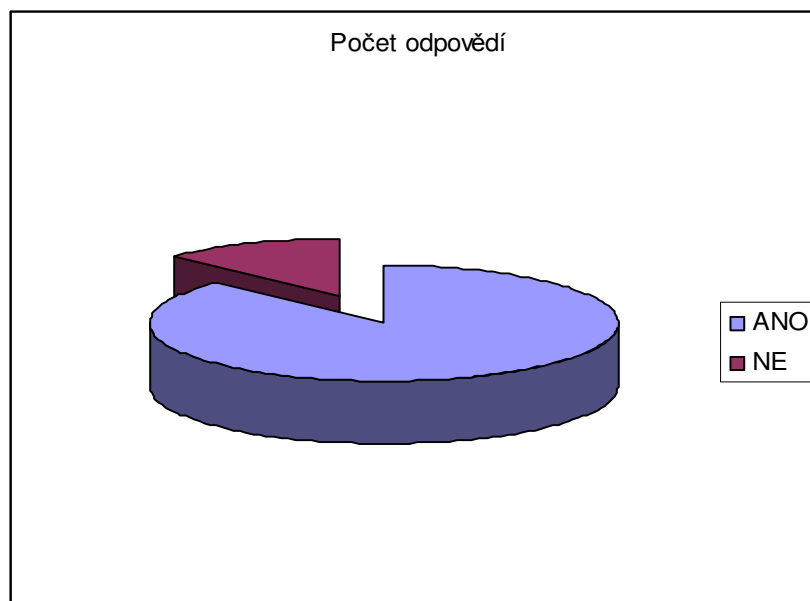
	Vyjádřeno v %
Matka	88,12
Otec	11,25

Taktéž shodně s literaturou vyšel v dotaznících výsledek, že až v 88% dochází při rozvodu svěření dítěte do péče matky. Pouze v 11% se dítě svěří otci. Je však nutné poznamenat, že vzorek respondentů byl velmi malý, a proto lze výsledky považovat za ilustrativní.

Otázka číslo 5: Setkáváte se se „SYNDROMEM ZAVRŽENÉHO RODIČE“ ?

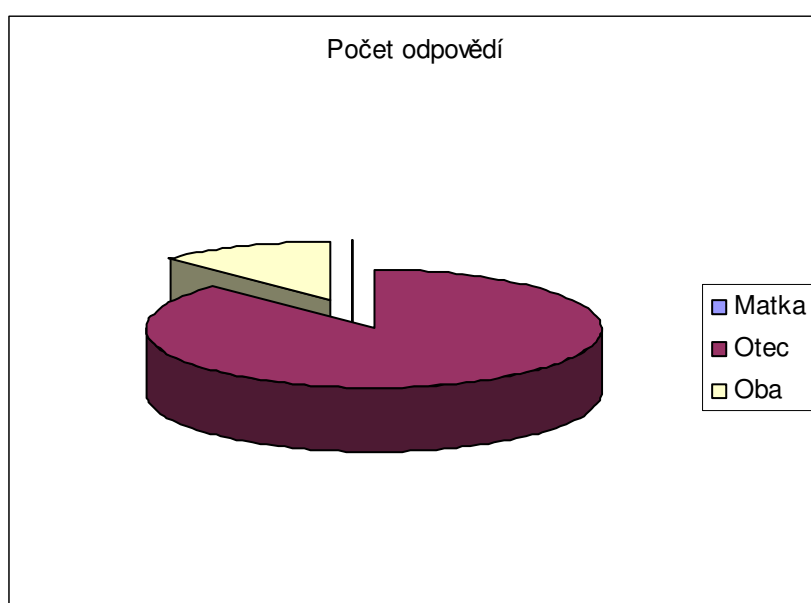
	Počet odpovědí
ANO	7
NE	1

Pouze 1 z 8 dotazovaných odborníků se v praxi ještě nikdy nesetkal se „syndromem zavrženého rodiče“. Můžeme se domnívat, že je to ovlivněno dobou praxe. I když podle výsledků z otázky číslo 1 průměrná délka praxe 23 let, objevovali se také odborníci, kteří měli praxi pouhých 5 let. Jak jsem se již zmiňovali, údaje lze kvůli malému vzorku respondentů považovat za ilustrativní.

Otázka číslo 6: Který z rodičů se nejčastěji objevuje na straně zavrženého rodiče?

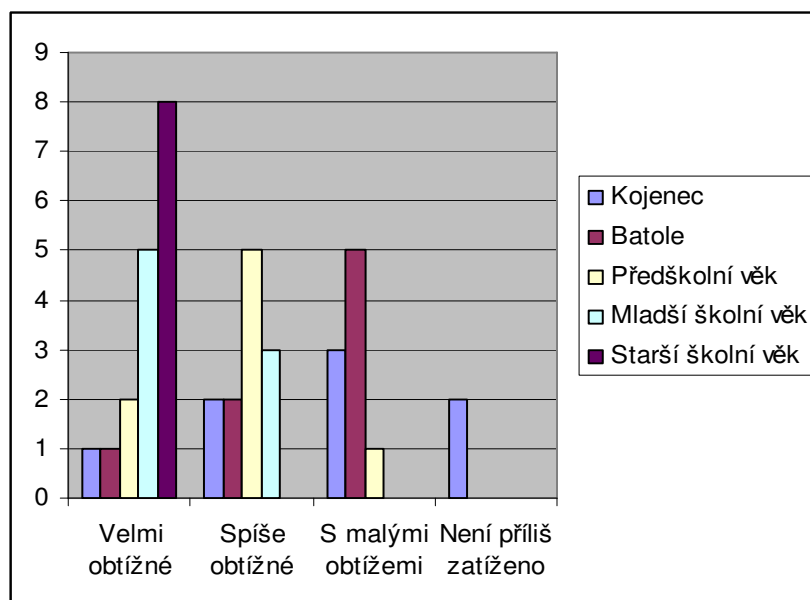
	Počet odpovědí
Matka	0
Otec	7
Oba	1

Skoro všichni odborníci se opět shodli na stejné odpovědi. Jeden z dotazovaných uvedl, že na straně zavrženého rodiče se svým způsobem mohou objevit oba.

Otázka číslo 7: Jaká je míra zátěže pro dítě vyrovnat se s rozvodem rodičů v závislosti na jeho věku?

	Velmi obtížné	Spíše obtížné	S malými obtížemi	Není příliš zatíženo
Kojenec	1	2	3	2
Batole	1	2	5	-
Předškolní věk	2	5	1	-
Mladší školní věk	5	3	-	-
Starší školní věk	8	-	-	-

Všichni dotazovaní se shodli, že nejvyšší míra zatížení je v období staršího školního věku. Za velmi obtížné vyrovnání se s rozvodem považuje v období mladšího školního věku pouze 5 respondentů. Oproti výsledkům této otázky u učitelů (kapitola 6.2, otázka 9) se jeden z respondentů domnívá, že i pro kojence může být situace velmi obtížná.

VII. VYHODNOCENÍ HYPOTÉZ

A) ŽÁCI 4. A 5. ROČNÍKŮ

- 1) Domníváme se, že 70% respondentů si představuje rodinu v klasickém složení (tj. matka – otec – dítě/děti).

VÝSLEDEK: Celkem 68% respondentů se vyjádřilo pro danou formu rodiny. Hypotéza byla potvrzena.

- 2) Myslíme, že 60% respondentů je schopno napsat svůj rodokmen (alespoň k prarodičům).

VÝSLEDEK: Celkem 68,5% respondentů uvedlo ve svém rodokmenu rodiče a prarodiče. Hypotéza se potvrdila.

- 3) Více jak 60% dívek a chlapců inklinuje k rodiči stejného pohlaví (dcera = matka, syn = otec).

VÝSLEDEK: 51,5% chlapců zvolilo svého otce a 54,6% dívek zvolilo svou matku. Výsledky nepotvrdily hypotézu zcela, ale můžeme vidět tendenci preferovat rodiče stejného pohlaví. Nicméně by bylo zajímavé zkoumat tuto otázku na větším vzorku žáků (dětí) a na základě jiných otázek, popřípadě jiných metod (žáci by se mezi rodiči rozhodovali na základě situací – s kým by šli raději k doktorovi, s kým by jeli na dovolenou, koho by volili pro výlet na kole,...).

- 4) Alespoň 20% respondentů se domnívá, že rodiče se po rozvodu stále přátelí.

VÝSLEDEK: Pouhých 12,5% respondentů se domnívá, že se rodiče po rozvodu přátelí. Hypotéza se nepotvrdila.

B) UČITELÉ

- 1) Domníváme se, že každý učitel má ve své třídě alespoň 15% dětí z rozvedeného manželství.

VÝSLEDEK: Při průměrném počtu 25 žáků ve třídě obsahuje každá třída 18% dětí z rozvedených rodin, což činí 4,5 žáka na třídu. Hypotéza se potvrdila.

- 2) Učitelé vůbec nevyhledávají kontakt se zavrhováním rodičem.

VÝSLEDEK: 60% učitelů se se zavrhováním rodičem nesetkává. Hypotéza se nepotvrdila.

- 3) Učitelé se domnívají, že dítě staršího školního věku se nejhůře vyrovnává s rozvodem rodičů (dítě mladšího školního věku je na druhém místě).

VÝSLEDEK: Stejný počet respondentů uvedl, že se nejhůře s touto situací vyrovnávají jak děti mladšího školního věku, tak děti staršího školního věku. Hypotéza se potvrdila.

C) PORADNY

- 1) Domníváme se, že více jak polovina manželství se rozpadá po pěti letech trvání

VÝSLEDEK: 80% respondentů uvedlo, že právě v období mezi 4 – 5 rokem se manželství rozpadá. Hypotéza se potvrdila.

- 2) V 90% jsou děti svěřeny do péče matky.

VÝSLEDEK: Respondenti uvedli, že v 88% se dítě svěří do péče matky. Hypotéza se potvrdila.

- 3) Se syndromem zavrženého rodiče se poradci setkávají pouze výjimečně.

VÝSLEDEK: 90% respondentů se již setkala se syndromem zavrženého rodiče. Hypotéza se nepotvrdila.

VIII. ZÁVĚR

V teoretické části se diplomantka snažila zmapovat vývoj rodiny. Literatura k tomuto sloužící byla dostupná převážně od zahraničních autorů, kteří se soustředili převážně na zemi, ze které pocházeli. Přesto se v této části setkáváme s odkazy na Z. Matějčka, Z. Dytrycha a E. Bakaláře, které lze považovat za odborníky jak ve věcech rodinných, tak v oblasti dětské psychiky. Čím více bylo období bližší dnešní době, bylo více dostupné literatury k danému tématu. Díla již zmiňovaného Z. Matějčka byla nepostradatelná při kapitolách o manželství a hlavně v kapitolách o rodině a vlivu rodiny na dítě.

Za velký nedostatek považujeme malé množství knižních publikací od českých autorů zabývajících se „syndromem zavrženého rodiče“. Přesto se v teoretické části nachází spousta nových postřehů a to zejména v diskuzích, ve kterých se autorka diplomové práce zamýšlela nad kapitolou, která předcházela.

Praktická část byla pro diplomantku velkým přínosem. Nejedná se pouze o výsledky získané z dotazníků, ale o zkušenosti, které si diplomantka odnáší do budoucí pedagogické praxe. Žáci byli, až na výjimky, velmi sdílní a z jejich strany byl vidět velký zájem.

Při vyplňování dotazníků si žáci často volali diplomantku a vyprávěli jí, proč zaškrtnli danou odpověď, proč s nimi tatínek nebydlí, popřípadě proč se spolu rodiče nebaví. Bylo velmi viditelné, že si děti o své rodině chtěly povídat. Za velký přínos považujeme jednání s dětmi a schopnost navodit přátelské prostředí. V přílohách, které jsou součástí diplomové práce, se můžeme seznámit s několika dotazníky, které děti vyplnily. Musíme konstatovat, že se vůbec nebály informace sdělit a z toho by bylo možné čerpat i v dalších výzkumech. Žáci, dle našeho názoru, získali dojem, že své informace mohou sdělit a nebudou za ně kladně či záporně hodnoceni, ani jim nehrozí žádné jiné postihy. To byl nejspíš jeden z důvodů, proč se dotazníky vracely vyplněny na 100%. Zjistě se lze domnívat, že některé otázky nebyly vhodně položeny – pro dítě je velmi těžké zvolit si jednoho rodiče, který by se s ním šel bavit na pout' (viz. otázka číslo 3 v dotazníku

pro žáky). Přesto právě tuto otázku lze využít pro další práci – bylo by zajímavé zjistit, kdy dívky preferují společnost matky a stejně tak chlapci vyžadují přítomnost otce. Volba rodiče se zajisté mění s tím, jaká činnost bude vykonávána (návštěva lékaře, jízda na lodi, jízda na koni).

Na druhé straně stály paní učitelky, které se bránily slovy: „Kdyby se rodiče dozvěděli, že na dětech vyzvídáme, přišli by si stěžovat.“ Možná se s něčím takovým již setkaly – ale nebyly tak sdílné, jako děti. Jak jsme již uvedli u výsledků dotazníků, větší povědomí o rodinném prostředí žáka měli spíše učitelé, kteří vykonávali svou pedagogickou praxi kratší dobu. Měli bychom se zamyslet, proč se vlastně učitelé tolik nezajímají o rodinnou situaci u žáka doma. Jedním z hlavních důvodů bude nejspíš obava z rodičů. Jelikož se věci rodinné týkají převážně těchto osob, je pravděpodobné, že se budou i nejvíce bránit a považovat věci týkající se rodiny za soukromé.

Poslední skupina respondentů se skládala z psychologů či jiných odborníků z manželských nebo předmanželských poraden. Autorka diplomové práce měla zpočátku v úmyslu setkat se s vybranými respondenty, kteří měli své zastoupení jak v Teplicích, tak v Liberci. Velkým zklamáním byly odmítavé odpovědi – převážně z nedostatku času. Proto se rozhodla poslat na e-mailové adresy vybraných poraden dotazník a věřit, že se velký počet vrátí. Celkem se z dvaceti dotazovaných zpětně vyjádřilo osm.

Dotazování z řad učitelů a odborníků lze kvůli počtu respondentů považovat za ilustrativní pohled na danou problematiku a nelze z něj vyvozovat žádné větší závěry. Zajisté by však byl velkým přínosem výzkum zaměřen pouze na učitele a odborníky z poraden, kdy by se výzkum zaměřil převážně na „syndrom zavrženého rodiče“. Bylo by zajímavé setkávat se příklady z praxe (ať už ze strany odborníků, tak učitelů), popřípadě s návrhy řešení. Tyto výsledky by zajisté pomohli stávajícím i budoucím pedagogům v řešení této situace.

C SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

- [1] ČERNÁ, P. *Rozvod, otcové a děti*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, s. r. o., 2001. ISBN 80-86432-10-6.
- [2] HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.
- [3] VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Aplikovaná sociální psychologie I*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-269-6.
- [4] LOVASOVÁ, L. *Rodinné vztahy*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2005.
- [5] GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-396-7.
- [6] Rodinné právo, zákon o rodině, část první, hlava první, vznik manželství § 1 úplné znění zákona č. 94/1963Sb.
- [7] SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1.
- [8] WARSHAK, R. A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. 1. české vyd. Praha: nakl. JAN, 1995. ISBN 80-855229-16-5.
- [9] DOBSON, J. *Výchova dětí*. 1. vyd. Brno: Nová naděje, 1995. ISBN 80-901726-4-4.
- [10] MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. 1. vyd. Praha: SPN, 1992. ISBN 80-0425236-2.
- [11] ZELENÁ, M., KLÉGROVÁ, A. *Podpora rodiny*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-67-9.
- [12] PREKOP, J. *Jak být dobrým rodičem*. 1. vyd. Praha: Grada, 2001. ISBN 80-247-9063-7.
- [13] VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie 2. Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1318-5.
- [14] PLZÁK, M. *Klíč k výběru partnera pro manželství*. 2. vyd. Praha: Avicenum, 1989. ISBN 08-080-89

- [15] BAKALÁŘ, E. a kol. *Rozvodová tematika a moderní psychologie*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1089-2.
- [16] <http://www.ethos.cz/stres-a-deprese-deti-rozvedenych-rodicu-033.php>
- [17] <http://www.czso.cz>
- [18] <http://www.iustin.cz/Litera/Baknov.asp>
- [19] MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada Publishing a.s., 2002. ISBN 80-247-0332-7
- [20] http://www.vira.cz/knihovna/index3.php?sel_kap=810
- AMBROZKOVÁ, L. a spol. *Rodina v ohnisku zájmu*. Brno: Národní centrum pro rodinu, 2002.
- FENWICKOVÁ, E., SMITH, T. *Kniha o dospívání pro rodiče a děti. 1. české vyd.* Bratislava: INA, 1994. ISBN 80-85680-52-1.
- GJURIČOVÁ, Š., KUBIČKA, J. *Rodinná terapie*. 1. vyd. Praha: Grada, 2003. ISBN 80-247-0415-3.
- JANOŠKOVÁ, D., ONDRÁČKOVÁ, M., ČEČILOVÁ, A. *Občanská výchova s blokem Rodinná výchova pro 6.ročník základní školy a primu víceletého gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2003. ISBN 80-7238-207-1.
- MAREŠ, P., POTOČNÝ, T. *Modernizace a česká rodina*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2003. ISBN 80-86598-61-6.
- MARTIN, M., WALTMANOVÁ–GREENWOODOVÁ, C. *Jak řešit problémy dětí se školou*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-125-8.
- MAŘÍKOVÁ, H. *Proměny současné české rodiny (rodina – gender – stratifikace)*. Praha: Sociologické nakl., 2000. ISBN 80-85850-93-1.
- MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. 1. vyd. Praha: SLON, 1999. ISBN 80-85850-75-3.
- SATIROVÁ, V. *Kniha o rodině*. 2. vyd. Praha: Práh, 2006. ISBN 80-7252-150-0.
- SMITH, H. *Děti a rozvod*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-906-2.
- ŠVINGALOVÁ, D., PEŠATOVÁ, I. *Uvedení do výzkumu a metodika tvorby bakalářské práce*. 1. vyd. Liberec: TUL, 2006. ISBN 80-7372-046-9.
- <http://www.genderonline.cz/view.php?cislocclanku=2006072206>
- <http://www.iustin.cz/Litera/BAKNOV.asp>

D SEZNAM PŘÍLOH

- DOTAZNÍK PRO ŽÁKY
- DOTAZNÍK PRO UČITELE
- DOTAZNÍK PRO PORADCE

Ahoj holky a kluci,
jmenuji se Kateřina a studuji na vysoké škole v Liberci. Až složím zkoušky, bude ze mě paní učitelka. A právě k tomu potřebuji vaši pomoc.

Připravila jsem několik otázek, díky kterým budu moc jít ke zkoušce. Nemusíte se podepisovat a ani vás nebudu hodnotit známkou, takže se nemusíte bát ☺. Jen napište odpověď na to, na co se v otázkách ptám. Moc mi tím pomůžete. Děkuji za pomoc.

1) **Jsi** (*zakroužkuj*):

chlapec X dívka

2) **Bydlím s** (*můžeš zakroužkovat i více odpovědí*):

- a) otcem
- b) matkou
- c) sourozencem (sestra, bratr)
- d) babičkou
- e) dědou
- f) ještě s někým dalším:

3) **Vyhrál/a jsi 2 lístky na pout' . Jeden lístek patří tobě a s sebou si můžeš vzít jednoho „dospěláka“ z rodiny. Kdo to bude?**

- a) maminka
- b) tatínek
- c) jiný dospělý – napiš, kdo: _____

4) **Proč sis vybral právě tohoto „dospěláka“?**

- a) je s ním legrace
- b) nezlobí se na mě, když něco provedu
- c) bude mít radost, že jsem si ho vybral

d) konečně si na mě udělá čas a nebude muset do práce

e) jiný důvod: _____

5) Co to znamená, když se řekne „rozvedení rodiče“?

a) maminka a tatínek spolu nebydlí

b) maminka se s tatínkem nebaví

c) dítě je jeden týden u maminky a jeden týden u tatínka

d) rodiče spolu nebydlí, ale hezky se spolu baví

e) Napadlo tě něco jiného? Můžeš to napsat:

6) Jak podle tebe vypadá šťastná rodina - kdo by v ní měl být?

7) Jistě už víš, co je to rodokmen. Nakresli svou rodinu a napiš jména k jejím členům.

Vážená paní učitelko, vážený pane učiteli,
jmenuji se Kateřina Hoffmannová a jsem studentkou vysoké školy v Liberci.
Na katedře primárního vzdělávání (obor Učitelství pro 1. stupeň ZŠ) budu skládat státní závěrečné zkoušky a společně s nimi obhajovat diplomovou práci. A právě z tohoto důvodu se na Vás obracím.

Tématem DP je: *Podoba rodiny žáka mladšího školního věku na počátku 21. století.* Vymezila jsem si několik hypotéz a k nim potřebuji odpovědi na následující otázky.

Za spolupráci a čas věnovaný dotazníku Vám velmi děkuji.

1) Jak dlouho vykonáváte pedagogickou praxi? _____

2) Počet žáků ve třídě: _____

3) Kolik dětí z Vaší třídy (počet) je z :

a) rodiny nesezdaných rodičů: _____
(tzn. rodiče nejsou manželé, ale žijí spolu)

b) rozvedeného manželství: _____

c) nevím, jaké je prostředí u žáka doma : _____

4) Podle Vašeho mínění jsou příčiny rozvodu:
(Svou odpověď označte v tabulce).

	Velmi častý	Častý	Méně častý	Zřídka
nevěra				
rozdílnost partnera				
věkový rozdíl				
finanční potíže				
závislost (alkohol, gamblerství,...)				

Jiné důvody: _____

5) Kolik dětí z Vaší třídy žije po rozvodu rodičů pouze s:

- a) matkou
- b) otcem
- c) nevím

6) Znáte pojem „SYNDROM ZAVRŽENÉHO RODIČE“?

ANO

NE

7) Projevují podle Vás „zavržení“ rodiče zájem o výsledky svých dětí ve škole?

ANO

NE

8) Vyhledáváte kontakt se „zavrženým“ rodičem?

ANO

NE

9) Jaká je míra zátěže pro dítě vyrovnat se s rozvodem rodičů v závislosti na jeho věku? (Své odpovědi označte v tabulce)

	Velmi obtížné	Spíše obtížné	S malými obtížemi	Není příliš zatíženo
Kojenec				
Batole				
Předškolní věk				
Mladší školní věk				
Starší školní věk				

Vážená paní doktorko, vážený pane doktore,
jmenuji se Kateřina Hoffmannová a jsem studentkou vysoké školy v Liberci.
Na katedře primárního vzdělávání (obor Učitelství pro 1. stupeň ZŠ) budu skládat státní závěrečné zkoušky a společně s nimi obhajovat diplomovou práci. A právě z tohoto důvodu se na Vás obracím.

Tématem DP je: *Podoba rodiny žáka mladšího školního věku na počátku 21. století.* Vymezila jsem si několik hypotéz a k nim potřebuji odpovědi na následující otázky.

Za spolupráci a čas věnovaný dotazníku Vám velmi děkuji.

1) Jak dlouho vykonáváte praxi v poradně? _____

2) Kdy nejčastěji - podle Vašich nejnovějších zkušeností - dochází k rozvodu (po jak dlouhé době)?

- a) 0 – 5 let
- b) 5 – 10 let
- c) 10 – 15 let
- d) 15 – 20 let
- e) 20 - více let

3) Jaký je/jsou nejčastější důvody rozvodu? (uved'te, prosím, zkušenosti ze své praxe a označte odpovědi v tabulce):

	Velmi častý	Častý	Méně častý	Zřídka
nevěra				
rozdílnost partnera				
věkový rozdíl				
finanční potíže				
závislost (alkohol, gamblerství,...)				

Jiné důvody: _____

4) Pokuste se vyjádřit v %, jak často se po rozvodu svěří dítě do péče:

a) matky _____

b) otce _____

5) Setkáváte se se „**SYNDROMEM ZAVRŽENÉHO RODIČE**“ ?

ANO

NE

6) Který z rodičů se nejčastěji objevuje na straně zavrženého rodiče?

matka

otec

7) Jaká je míra zátěže pro dítě vyrovnat se s rozvodem rodičů v závislosti na jeho věku? (Své odpovědi označte v tabulce)

	Velmi obtížné	Spíše obtížné	S malými obtížemi	Není příliš zatíženo
Kojenec				
Batole				
Předškolní věk				
Mladší školní věk				
Starší školní věk				

E UKÁZKY VYPLNĚNÝCH DOTAZNÍKŮ

- **DOTAZNÍK PRO ŽÁKY**

4 dotazníky

- **DOTAZNÍK PRO UČITELE**

3 dotazníky

- **DOTAZNÍK PRO PORADCE**

2 dotazníky